

Universitat Miguel Hernández d'Elx
Facultad de Ciències Socials i Jurídiques d'Elx
Titulació de Periodisme

Treball Fi de Grau

Curs Acadèmic 2021-2022

Casetes de paper: Intrahistòria del barri de

La Teulera a Elx

*Paper houses: The internal history of the Teulera
neighbourhood in Elx City.*

Alumna: Adriana Victoria Català Jordà

Tutora: Mª de la Torre Esteve

Resum

Any 1970. La migració cap a les noves ciutats industrials de l'Estat Espanyol ha superat la previsió de creixement poblacional de tots els plans generals d'organització urbana. Hi ha pressa per edificar, per ubicar a les persones que suposen la mà d'obra d'estos municipis en expansió. Al mateix temps, les zones que -fins eixe moment- havien sigut perifèriques comencen a esdevindre centríques i molt cotitzades. Eren barris subalterns, considerats marginals, però ara estan al punt de mira de l'especulació immobiliària. Tant és així que les autoritats acaben per reubicar a les persones que allà hi viuen en vivendes temporals pensades per a la immigració, fent desaparèixer els barracons i deixant este capítol de la història en temps pretèrit des de l'any 2000.

Com a ciutat industrial en expansió a la segona meitat del S.XX, Elx va ser testimoni d'esta realitat i és objecte d'este treball investigar-la. Concretament, s'analitzarà la situació del barri de "La Teulera" -també conegut com "Casetes de Paper"- format a la vessant del Riu Vinalopó, a la banda del Raval de Sant Josep.

Esta investigació es du a terme mitjançant una metodologia qualitativa que observa, contrasta, examina i interpreta diferents materials amb l'objectiu de conèixer el passat i l'evolució del barri de la Teulera, així com el de l'entorn que l'envolta i la seua història més immediata. D'esta manera, s'estudien diferents publicacions físiques, virtuals, escrites i audiovisuals que ens ajuden a entendre el Raval de Sant Joan en la seua cronologia fins a l'actualitat: de Vila independent (Morera) a zona privilegiada, passant per zona obrera. Precisament és este trànsit de zona obrera a zona exclusiva allò que més representen les "Casetes de paper" i la seua desaparició.

La motivació d'este treball naix de la manca de publicacions i reflexions crítiques sobre este episodi de la història il·licitana, per tant, té l'obligació de satisfer una necessitat informativa i de divulgació i preservació històriques.

La conclusió que s'extreu és clara: l'interés del consistori municipal d'Elx per relocalitzar als habitants de "La Teulera" en vivendes perifèriques pensades per al proletariat industrial té un origen estricte d'imatge pública, neteja de zones

històriques, facilitació del mercat urbanístic i missatge social enfocat a un canvi de paradigma de la ciutat com a atractiu turístic.

Paraules clau: Casetes de paper, La Teulera, Elx, gentrificació, infravivendes, barraquisme, barri, immigració i infravivenda.

Abstract

Year 1970. The migration to the new industrial cities of the Spanish State has led to the construction of substandard housing where people who make up the workforce of these expanding municipalities live. They are sub-alternative neighborhoods, considered marginal. So much so that the authorities eventually resettled these people into Official Protection Houses, knocking out the scrub and leaving this chapter of history in preterite time since 2000. This is a phenomenon that led to the creation of a comprehensive plan of relocation and urgent urban reorganization and which contrasts with the gentrification that today suffers these same nuclei.

As an expanding industrial town in the second half of the 20th century, Elx witnessed this reality and is the subject of this investigation to develop it. Specifically, the situation of "La Teulera" neighborhood, formed on one side of the Vinalopó River, on the side of the Saint Joseph Raval, will be analyzed.

This research is carried out using a qualitative methodology that observes, contrasts, examines and interprets different materials with the aim of knowing the past and evolution of the Teulera neighborhood, as well as the surrounding environment and its immediate history. In this way, different physical, virtual, written and audiovisual publications are studied to help us to understand the Saint Joseph Raval in its chronology to the present day: from an Independent Vila (Moreria) to an exclusive zone, passing through a working zone. It is precisely this traffic from a working area to an exclusive zone that represents the "paper houses" and their destruction.

The motivation of this work stems from the lack of critical publications and reflections on this episode of the Elx history, therefore it is obliged to satisfy an informative and historical need for cultural dissemination and preservation.

The conclusion drawn is clear: The current gentrification of the city of Elx is very similar to other Spanish cities leading to exponential industrial growth in the 1960s. In addition, the re-evaluation of the price of the land in areas that have hitherto been considered poor is also a common element of these municipalities. On the other hand, we could also conclude that the interest of Elx Council to relocate the substandard housing of "La Teulera" in Official Protection Lifes has a strict public image origin, clearing historical areas, facilitating new urbanism and social message aimed at a paradigm shift in the city as attractive to tourism.

Índex de continguts

Resum.....	1
1. Introducció.....	4
1.1. Presentació i justificació.....	4
1.2. Objectius.....	5
1.2.1 Objectiu específic.....	6
1.2.2 Objectius generals.....	6
1.3. Hipòtesi.....	6
2. Estat de la qüestió.....	7
2.1. Antecedents i context històric.....	7
2.1.1 Breu història del Raval de Sant Joan	7
2.1.2 Breu història de la indústria calçera a Elx	11
2.1.3 Elx i l'economia submergida.....	13
2.1.4 Context de la migració interna a l'Estat Espanyol i el cas il·licità ...	15
2.2 Barri de "La Teulera", les "Casetes de paper"	17

2.2.1 Situació general del barri.....	17
2.2.2 Història dels plans d'organització urbana a Elx....	22
2.2.3 P.G.O.U de 1962.....	25
2.2.4 “La Teulera” en xifres.....	28
2.2.5 L'enderrocament del barri.....	35
3. Resultats.....	42
3.1 Actualitat. Revalorització dels centres històrics: de la subsistència al luxe..	51
3.1.2 Elx com a ciutat universitària en creixement	51
4. Metodologia.....	52
4.1 Qualitativa: Entrevista personal i publicacions.....	52
5. Conclusions.....	52
6. Bibliografia.....	55
7. Annexos.....	57

Introducció

1.1 Presentació i justificació

L'últim quart del S.XX representa un canvi de format en com les ciutats industrials espanyoles es presenten al món. Este nou format va acompanyat de construccions de vivenda funcional en massa als solars que eren perifèria per a la incipient mà d'obra arribada a la ciutat, de revalorització del sòl de les zones històriques (Centre i Raval) i, per descomptat, d'ampliació d'ofertes al mercat laboral, acadèmic, cultural i turístic de cada municipi. Al cas il·licità, sorpren la discreta actuació del consistori per arribar a l'any 2000 havent fet desaparèixer les “Casetes de paper”, barri a la vessant del Riu Vinalopó on radiquen generacions de famílies il·licitanes sense recursos que es poden classificar en dos grans grups: gitanos nòmades que habitaven de passada en barracons

d'uralita i pallos que hi vivien de forma permanent, en habitacles més o menys sòlids, i què es dedicaven a l'agricultura o a la sabata . És objecte d'este treball estudiar els motius que provocaren la desaparició del barri, la qualitat del procés en què es va dur a terme, comparar-lo amb el d'altres ciutats homòlogues i suplir un buit en la informació que podem trobar sobre este barri en l'actualitat.

Per al contrast de les hipòtesi plantejades i la consecució dels objectius, he dividit el treball en tres parts. A esta primera part, s'introdueix l'objecte de l'estudi i la seua justificació. A la segona part, es realitza una contextualització de la qüestió que comença per resumir la història de la producció del calcer a Elx i la història del Raval de Sant Joan. En este mateix apartat, es presenten els antecedents que deriven en la creació del barri de La Teulera i, gràcies a entrevistes a testimonis vius que van residir allà, es fa un anàlisi exhaustiu del tipus de barri que era i de les condicions de vida que esdevenien. Per acabar amb esta segona part, es realitza una comparativa amb la situació actual dels barris colindants i del propi municipi.

A la tercera i última part, es descriu la metodologia duta a terme per assolir els objectius i contrastar les hipòtesi plantejades. Tras descriure les principals característiques objecte de la investigació, es detallen les dades utilitzades i les variables de l'estudi, així com la metodologia emprada.

Finalment, a l'última part d'esta tercera secció, es descriuen els resultats que ens permetran obtindre les conclusions finals.

1.2. Objectius

L'objectiu últim d'este treball és el d'oferir un simposi d'informació rellevant sobre els orígens, el dia a dia i la destrucció de les "Casetes de Paper" a Elx. Ara bé, per arribar fins a este gran objectiu, hem d'assolir primer altres subobjectius, diversos i concrets, producte d'una anàlisi crítica de la documentació existent sobre el barri de "La Teulera" i el testimoni de les persones que allà hi van viure.

1.2.1 Objectiu general

- O1: Aportar contribucions locals i originals a la memòria històrica de la ciutat d'Elx en relació a un tema inèdit en el seu estudi.

1.2.2 Objectius específics

- O1: Conèixer i reconèixer el barri de "la Teulera" a Elx.
- O2: Oferir informació rellevant sobre les condicions de vida a "la Teulera" i identificar els elements de context històric locals i estatals que l'envolten.
- O4: Donar llum al Pla de reestructuració urbana per qual s'acaba amb el barri de "La Teulera".
- O5: Obtindre una perspectiva crítica de la gentrificació actual del nucli urbà al qual s'assentava "La Teulera"
- O6: Fomentar l'esperit crític front a esdeveniments històrics contemporanis.
- O7: Fer resó d'un episodi important poc destacat fins al moment.

1.3. Hipòtesi

La hipòtesi de partida d'este Treball de Fi de Grau és la de què no hi ha hagut publicacions ni registres (més enllà d'alguna foto) d'un episodi històric a la ciutat d'Elx: L'existència i enderroc del barri de "La Teulera" o "Casetes de paper" entre els anys 60 i 99 del S.XX. Concretament, s'espera demostrar que la investigació sobre este barri suposa una aportació inèdita i contributiva al patrimoni històric i cultural de la ciutat. Al mateix temps, s'entén com a hipòtesi secundària que la reubicació dels habitants del barri per part del consistori local va tindre lloc a causa d'una estricta pressió d'imatge del municipi i especulació immobiliària.

Per tot açó, es delimiten les següents hipòtesis específiques:

- H1: No existeixen, pràcticament, publicacions ni documents on s'expose què van ser les "casetes de paper".
- H2: La reubicació dels habitants del barri podria haver estat gestionada de forma injusta per a ells, des d'una visió classista.
- H2: A hores d'ara, no s'ha fet una anàlisi crítica sobre la gestió de reubicació del barri per part de l'Ajuntament d'Elx.
- H3: L'Ajuntament d'Elx no disposa, en l'actualitat, de cap tipus d'informació al respecte del barri de la Teulera.
- H4: L'arxiu Nacional de premsa històrica no compta amb cap notícia ni article que parli de les "Casetes de paper".

2. Estat de la qüestió

2.1 Antecedents i context històric

2.1.1 Breu història del Raval de Sant Joan

A principis del S.XIII, Elx era una Vila Murada, és a dir, una xicoteta ciutat medieval que comptava amb 350 cases (Sanz, 1954:133) i què quedava protegida per una muralla de 1.420 passos de circumferència (Pascual Madoz, 1870). Esta muralla estava estructurada, segons Pere Ibarra i Ruiz (1895), en quatre punts principals del nucli urbà:

Els àrabs fortificaren Elx, rodejant-la d'una tàpia o muralla que en el quadrilàter on estava la població només tenia quatre torres als angles. Esta muralla començaria a la Llotja, prop de la qual s'ubicaria una de les quatre torres. La muralla continuaria per la Corredora fins el carrer del Trinquet, on s'alçava la segona torre. Des d'ací pujava fins a la Calaforra, torre principal que hi havia a Elx. Després, tombava fins el palau, on es trobava la quarta fortificació. La muralla continuava vora la rambla fins al punt d'origen. (Ibarra, 1895:253).

L'any 1265, Elx va ser conquerida per les tropes de Jaume I, i la victòria cristiana va suposar l'expulsió dels musulmans de la Vila, als quals se'ls va assignar un lloc concret per a viure, un lloc "al sud, a una distància d'un tir d'arcabús" (Jaén i Urbán, 1999). Alejandro Ramos Folqués (1970: 647) explica que, per a assenyalar-li el Raval als moros, un soldat disparà un arcabús des de la Torre del Consell. El projectil arribà a la que seria després la Porta del Raval, al final de l'actual carrer Sant Jordi. Des d'allí cap al sud es fundà la moreria. La Vila murada, per la seua part, va quedar habitada per cristians catalans i aragonesos.

Este lloc que es van vore forçats a construir els musulmans expulsats de la Vila és el barri actualment establert com a Raval de Sant Joan Baptista. Comenta Gaspar Jaén (1999) que, probablement, a este any, el 1265, es començara també a construir la mesquita de la moreria, on actualment trobem l'església de Sant Joan.

Ramos Folqués (1970) també assegura que "dita frontera entre moros i cristians necessitava de vigilants d'autoritat divina i res millor que posar per tal al Sant Àngel de la Guarda". Este és el motiu pel qual hi havia, fins a finals del S.XX, una capella de l'Àngel de la Guarda al carrer de l'Àngel, en el cantó de llevant amb el carrer Abadia.

El Raval o moreria era un barri perfectament delimitat per motius històrics i racials. La seua forma era aproximadament quadrada i estava demarcat pel carrer de l'Àngel al nord, per Filet de Fora a l'est, al sud pel carrer de la Mare De Déu de l'Assumpció i a l'oest pel riu Vinalopó.

Al S.XVI existien dos tipus de musulmans a la Península: els conversos, anomenats moriscos, i els mudèjars, que conservaven la seua religió. L'ànsia del Clero per aconseguir la unitat religiosa a la Península va derivar en què, l'any 1525, Carles I publicara un edicte pel qual quedaven expulsats i privats de les seues pertinenències tots aquells musulmans no convertits al cristianisme.

El 22 de gener de 1526, els musulmans del Raval accediren a ser batejats, és a dir, es veuen forçats a convertir-se en cristians per por a ser expulsats de la Península i privats dels seus béns. En abril del mateix any, segons Ibarra (1895), la mesquita va ser habilitada com a església. La va beneir el bisbe Bernat d'Andújar, dedicant-li el temple a Sant Joan Baptista. Des d'aquell moment, el Raval de la Moreria prengué el nom de

Raval de Sant Joan. És també en este moment quan l'esmentat territori adquireix el nom d'Universitat.

El 24 de juny del 1601, el bisbe d'Oriola beneeix un temple barroc acabat de construir al mateix lloc on estava la mesquita, per disseny del Duque Maqueda. Tal i com explica Gaspar Jaén (1999):

S'alçà durant els segles XVI i XVII una església barroca que conservava fragments de la primitiva mesquita i era d'una gran riquesa artística en béns mobles i immobles". Esta església barroca va ser cremada l'any 1936, sent destruïda tota la riquesa del seu interior, i no va ser reconstruïda fins l'any 1962, quan es va seguir un projecte de reconstrucció de l'arquitecte Serrano i Peral que va ser considerat "un exercici d'arquitectura religiosa pròpia de l'etapa estabilitzadora del franquisme.

[Fotografia] d'anònim. (Església barroca de Sant Joan, abans de 1936) Càtedra Pedro Ibarra, Elx. Espanya.

[Fotografia] Rodríguez Samper, Eduardo. (Convent de Sant Josep amb l'església de Sant Joan de fons, data desconeguda) Càtedra Pedro Ibarra, Elx.

[Fotografia] Anònim. (Església de Sant Joan en l'actualitat, 2022) Santamisa.es

L'any 1655, segons Ibarra i Ruiz (1895) es va inaugurar l'Ajuntament de la Universitat del Raval, el qual va tindre una administració independent a la de la Vila fins el S.XIX. El

28 de juny de 1833, l'Ajuntament de la Vila demanà l'abolició de l'Ajuntament del Raval de Sant Joan, ja que considerava que era un barri més d'Elx. D'esta manera, el 8 d'agost de 1835, el governador civil aprovà la dissolució de l'Ajuntament del Raval, cosa que fou confirmada per la Reina.

Al BOP num.162 va aparéixer, segons Ibarra i Ruiz (1895), la Reial Ordre per la qual la Reina aprovava "la providència de V.S. per la qual ha manat suprimir l'Ajuntament del Raval de Sant Joan d'Elx, comunicant les oportunes ordres a la Vila, per a què es forme un sol cos municipal". D'esta manera, la segona meitat del S.XIX es va encetar amb la Vila Murada d'Elx i el seu Raval com a dos parts d'un mateix municipi, dins d'unes mateixes ordenances i regit per un mateix Ajuntament, és a dir, la ciutat d'Elx.

2.1.2 Breu història de la indústria calçera a Elx

La ciutat d'Elx és, al 2022, un municipi encara difícil de dissociar de la indústria del calçat. L'any 2004, un 80% de l'ocupació industrial de la ciutat es dedicava a la sabata, és a dir, el 34,5% de la població activa il·licitana treballava la indústria del calçat (Mora, 2004)

Per a conèixer els inicis d'esta indústria, ens hem de traslladar al segle VIII, quan els àrabs ocupen la península ibèrica. En eixe moment ja es té coneixement de l'existència dels horts de palmeres al territori que hui correspondria a Elx (Anònim, 2019).

Històricament un dels usos que se li han donat a les palmeres ha sigut el de l'extracció del cànem, una fibra natural emprada per a fer corda i molt utilitzada, especialment, per a la sola de les espadenyes. La gent major, a Elx, encara li diu a açò "fer guata". Al S.XIX, els artesans il·licitans s'havien constituït ja com a especialistes pel que fa a l'elaboració de les tradicionals espadenyes. D'esta manera, durant el S. XX, la indústria calçera s'instaura a Elx de manera natural, amb la continuació de la fabricació de sabates, però amb un bot qualitatiu que passa de l'espadenya a tot tipus de calçat per temporades; canvi facilitat per la introducció de noves tècniques, maquinària i materials de producció. En paral·lel, la demanda de mà d'obra per treballar en la sabata provoca una arribada massiva d'immigració a la ciutat. Esta immigració

-procedent de la part sud oest de la península- fa que la població il·licitana passe de 73.320 habitants l'any 1960 a 147.614 l'any 1975. És a dir, un creixement d'un 101,3% segons Gaspar Jaén (2015:695).

Des d'eixe moment, la ciutat passa a ser "netament industrial, amb un 51,7% de la població activa ocupada en este sector", segons exposa un informe de la regidoria d'hisenda i foment encarregat per l'Ajuntament d'Elx i redactat per Gabriela Mora l'any 2004. No obstant això, l'autèntica consolidació del calçat a Elx tindrà lloc als anys 60, segons Mora (2004), degut a "un fort augment en la producció i l'exportació que crearà tot l'entramat industrial (serveis financers, indústria auxiliar, canals de distribució i comercialització, formació de la mà d'obra...)" Seguint el mateix informe, els anys 70 i 80 registren els màxims d'ocupació en la indústria amb xifres que ronden el 60% de la població activa.

L'any 2004, "la indústria del calçat a Europa està dominada per sis Estats membres: Itàlia, Espanya, Portugal, França, Alemanya i el Regne Unit" (Josep Antoni Ybarra, 2004)". Amb tot, la producció ha anat reduint-se en la majoria de països amb excepció d'Itàlia i Espanya, segons l'autor, deixant a Itàlia com al major productor de calçat a Europa, "amb un 43% del total de la producció de calçat a la UE. En segon lloc se situaria Espanya, amb un 22,4%, seguida de Portugal i França, amb un 11%".

A partir d'este moment, el principal receptor de les exportacions espanyoles dins del territori europeu passa a ser França, deixant de banda Alemanya i els Estats Units. Dins de la producció espanyola, una particularitat a destacar serà la seua concentració geogràfica al País Valencià, concretament, als municipis d'Elx, Elda, Petrer i Villena. (Josep Antoni Ybarra, 2004). Esta forta localització de la indústria sabatera ens ajudarà a explicar no només els canvis poblacionals massius en la localitat d'Elx a la segona meitat del S. XX, sinó també un fenomen colateral de tota esta casuística: l'economia submergida. En paraules del propi Ybarra: "Elx ha sigut i encara és un gran laboratori d'economia submergida a l'aire lliure. Sens dubte, el més gran d'Europa." (Ybarra, 2016)

2.1.3 Elx i l'economia submergida

Per què és la indústria sabatera d'Elx "el major laboratori d'economia submergida a Europa"? (Ybarra, 2016) Per respondre esta pregunta, hem de començar coneixent els entrellats del procés productiu de la sabata. Per davant de tot, l'elaboració del calçat és un procés especialitzat i fragmentat. Qualsevol de les parts necessàries per a confeccionar una sabata requereixen d'una mà d'obra altament entrenada, apta per elaborar uns acabats acurats, fruit de l'experiència i la dedicació durant anys. A Elx existeix una elevada especialització productiva, localitzant-se a la ciutat, a més del personal qualificat, totes les parts de l'engranatge productiu: empreses productores de calçat, proveïdors, empreses de serveis, etc.

De tot el procés necessari per elaborar una sabata, hi ha dos parts clarament separades de la resta de la cadena de muntatge: el tall i l'aparat. Esta última, l'aparat, que és el procés pel qual s'uneixen totes les peces d'una sabata, cosint-les (RAE, 2022), serà la que ens duga a entendre les altes xifres d'economia submergida en el sector.

La faena de tallar, històricament reservada als hòmens, s'ha desenvolupat dins de tallers externalitzats per les empreses encarregades de produir les sabates. Esta mà d'obra ha estat sempre reconeguda a efectes fiscals. Si no en la seua totalitat, almenys parcialment. L'aparat, d'altra banda, ha sigut una faena reservada en exclusiva a les dones, una tasca requerida de màquina de cosir i què s'ha realitzat bé en tallers -semi clandestins o totalment clandestins-, bé en el domicili de la pròpia treballadora, qui tenia la seua màquina de cosir i compaginava la tasca de muntatge sabater amb les tasques domèstiques i de cures pròpies d'una vivenda familiar. Esta última treballadora, l'aparadora domiciliària, no cotitzava mai. L'aparadora que treballava en tallers, per contra, sí podia tindre un contracte de faena en alguns casos -minoritaris-, però, este contracte era sempre de poques hores i de caràcter temporal, no era mai una garantia laboral ni fiscal.

Al cas il·licità, pràcticament no existeixen empreses de calçat que mantinguen els processos de tall i aparat, amb caràcter permanent, al seu interior. Les empreses de calçat il·licitanes s'abasteixen del tall i l'aparat de l'exterior, subministrat per tallers especialitzats, autònoms, aparadores a domicili i aturats

permanents que rarament tenen vincles formals laborals o mercantils amb les empreses per a les quals treballen amb regularitat. És a dir, la dependència entre l'empresa de calçat i les unitats descentralitzades és funcional i només en alguns casos de caràcter mercantil, però mai laboral ni legal.

(Josep Antoni Ybarra, 2004)

Segons un estudi de la UMH fet en 2017, als anys 60 del segle passat, el volum de l'economia submergida assoliria entre el 14 i el 18% del Producte Interior Brut (PIB) nacional, arribant a ser un 21% als anys 90.

La província d'Alacant és la que mostra el major percentatge d'economia submergida de la Comunitat Valenciana: el 28% del PIB provincial, és a dir, uns 9.000 milions d'euros. UMH (2017)

Segons Josep Antoni Ybarra (2004), el 88% de l'aparat d'Elx se subcontracta als domicilis de la ciutat o, inclús, a l'estranger. L'autor reconeix que l'externalització és el fenomen típic de l'activitat sabatera a Elx, un sector fragmentat que

funciona sobre la base d'una massiva descentralització de la producció, de la fragmentació de la cadena i de l'externalització del treball, amb caràcter generalitzat i de forma conscient i planejada, tot i no estar controlada, en molts casos, per les pròpies empreses de calçat. (Ybarra, 2004)

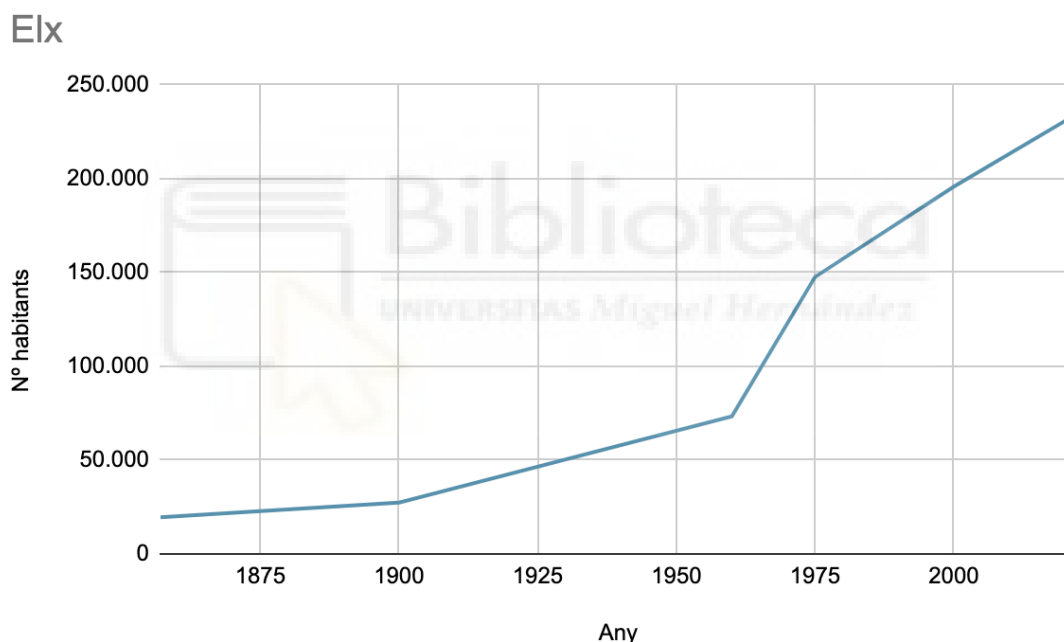
El fet de tindre una xarxa de tallers independents, xicotetes empreses, autònoms i domicilis fent quasi el total del treball de tall i aparat a Elx ha esdevingut, segons Ybarra (2004) en què la ciutat d'Elx siga "una enorme fàbrica dispersa, multiforme i variable, que mobilitza el calçat al Vinalopó, entre la continuïtat i la ruptura. Sense la clandestinitat, la societat està destinada a morir però, amb la clandestinitat, està morint".

A més a més, l'estudi d'Ybarra (2004) rescata de la memòria les primeres investigacions "setenteres que s'encarregaven d'assenyalar que la treballadora a domicili inclús es considerava afortunada per comptar amb una font suplementària de renda".

Este estereotip es manté intacte perquè

Serveix per a justificar una situació a totes llums injustificable: la degradació absoluta del treball a domicili, la seva utilització massiva com a treball en negre, sense cap dret laboral, sense cotitzacions a la seguretat social, a canvi de salaris al destall. Una mà d'obra invisible i absolutament flexible que treballa al ritme únic de les necessitats de la producció, els mesos, els dies i les hores que el fabricant dictamine. (Ybarra, 2004)

2.1.3 Context de la migració interna a l'Estat Espanyol: el cas il·licità.

Elaboració pròpia amb fonts de l'INE i l'obra *Formació d'una ciutat moderna de grandària mitjana: Elx, 1740-1962*, de Gaspar Jaén (2017)

L'èxode rural del camp a les ciutats és un fenomen que es produeix a l'Estat Espanyol a la segona meitat del S.XX, sobretot, entre els anys 50 i 70, coincidint amb la realitat d'altres països d'industrialització tardia com Espanya i Portugal. Per a Javier Silvestre (2002), es tracta d'un producte de la industrialització a Espanya que converteix "la

mobilitat estacional de molts camperols en una migració definitiva a una ciutat industrial en expansió”.

Cuadro 1
Migraciones interiores, 1877-1991

	Absolutas (miles)	Tasa anual (por mil)
1877-1887	369	2,2
1888-1900	428	2,0
1901-1910	566	2,9
1911-1920	583	2,8
1921-1930	969	4,3
1931-1940	696	2,8
1941-1950	1372	5,1
1951-1960	1681	5,8
1961-1970	2562	9,8
1971-1980	1903	6,5
1981-1991	1617	5,0

Font: Las emigraciones interiores en España durante los siglos XIX y XX: una revisión bibliográfica, de Javier Silvestre, publicat per la Universidad de Zaragoza en 2002.

El cas d'Elx és paradigmàtic, ja que veu duplicada la seua població entre els anys 60 i 75 com a conseqüència de la búsqueda de mà d'obra a la indústria de la sabata. La major part de les persones que s'estableixen a Elx en eixe període provenen de la meitat sud-oest de la península, però, també succeeix un procés interessant de migració des de les partides rurals i pedanies del terme municipal il·licità cap al nucli urbà. Este últim, no obstant, no està comptabilitzat com a moviment migratori al tractar-se de persones ja empadronades a la ciutat. Segons Gaspar Jaén (2017), el citat grup de persones procedents de les zones rurals del terme municipal s'estableix, amb major proporció, a les zones Raval i del Pla, mentres que els grups provinents d'altres regions de la península s'instal·len als barris d'acaba construcció i caràcter obrer-industrial, com Carrús o San Antón. Pel què fa als grups provinents del Camp d'Elx, es corrobora l'establiment de molts d'ells a La Teulera després d'entrevistar 5 testimonis vius del barri per a esta investigació.

Per a Javier Silvestre (2002), altres ciutats com Zaragoza han passat per una trajectòria similar a la d'Elx. Al S.XX, la ciutat de Zaragoza també va vore duplicada la seua població degut a la industrialització i també va concloure una solució que passava per edificar a tota la perifèria, donant opció habitacional als nous obrers industrials i deixant la zona centre com un àrea cada vegada més encarida, reservada a la burgesia i a algunes famílies que, per dur moltes generacions al municipi, encara hi viuen tot i ser humils (Silvestre, 2004).

A Elx, a la segona meitat del S.XX, la divisió social està marcada pel Riu Vinalopó. A l'esquerra, el Centre i el Raval, dos barris històricament antagonistes pel que fa a classe social i què hui comparteixen el privilegi d'estar a una mateixa "vessant burgesa" del riu. A l'esquerra, el Pla de Sant Josep, Carrús i el Toscar, 3 barris pensats a corre-cuita de la forma més estrictament funcional possible per donar residència a totes les famílies treballadores, acabades d'arribar a la indústria de la sabata. En eixe context, a l'any 1970, un 75% dels habitants d'Elx vivien a la part dreta del riu mentre que només un 25% ho feia a l'històric marge esquerre, segons l'estudi de Salvador Pazón (1989).

2.2 Barri de "La Teulera", les "Casertes de paper".

2.2.1 Situació general del barri

Entre 1950 i 1960, la població il·licitana passa de 55.877 habitants a 73.320, és a dir, més d'un 30% d'increment. El parc immobiliari, que ascendia a 12.907 vivendes en 1950, passa a 18.656 en 1960, és a dir, un increment del 44,5%, superior, per tant, al de la població. Estes dades, oferides per Martín Sevilla (1985:138), desvelen que hi ha un interès mesurat i organitzat, no atzarós, en potenciar la construcció de nova vivenda. L'edificació a Elx passa de 200 noves vivendes al 1951 a 689 noves vivendes al 1960. Esta etapa de construcció, caracteritzada per la vivenda en blocs de plantes a les perifèries del terme municipal, es destina a les famílies acabades d'arribar de les zones sud-oest del país per treballar a la indústria del calcer. Ara bé, este fenomen té una subconseqüència: les zones que fins al moment havien suposat la perifèria, com La Teulera, comencen a esdevindre centríques i, per tant, cotitzades. És per este motiu que començaran a notar-se dos efectes de mobilitat interior importants: d'una banda,

el mercat immobiliari començarà a forçar la construcció de nova vivenda a les zones fins eixe moment marginades que començaven a revaloritzar-se i, d'altra, les persones que vivien en condicions subalternes a eixes mateixes zones buscaran en les edificacions de periferia obrera una alternativa habitacional que, en molts casos, passa per vivendes de protecció oficial. Este cas ha sigut el dels habitants de la Teulera, els quals, en busca d'una millora de qualitat de vida, van anar reubicant-se a barris com el del Sant Antón o, més tard, el dels Palmerals. Al mateix temps, les famílies que van decidir quedar-se van acabar sent víctimes d'una expropiació forçosa, sent obligades a deixar les seues cases per part del consistori. Al cas de La Teulera, l'interés de l'Ajuntament per expropiar les vivendes del barri no responia tant a motius d'especulació immobiliària com a motius de nexa d'uns quants plans de reorganització urbana, plans que pensaven en el municipi a futur, amb una imatge verda i neta del centre-Raval i on no hi hauria lloc per a vivendes subalternes.

Al llarg d'este treball vorem com va anar configurant-se este fet:

De les vivendes que hi ha a Elx l'any 1985, un 60% han sigut alçades entre 1951 i 1980. A este percentatge s'han inclòs nous barris com Carrús Est, Carrús Oest, Sant Crispí, però també barris que ja estaven urbanitzats amb anterioritat i que han patit una profunda renovació, passant de la vivenda tradicional d'una o dos plantes a l'edificació de blocs verticals de vivendes. Estos barris van ser, sobretot: El Pont Nou, El Pla Nord, El Pla Sud o Les Portes Encarnades.

Martín Sevilla (1985:132).

Ben entrats els anys 80, la substitució de les clàssiques vivendes unifamiliars per blocs verticals era ja una realitat extesa. Ara bé, els barris de Santa Teresa, l'Asil i El Raval són els únics espais urbans on l'edificació construïda abans del 1951 encara supera el 40%. No obstant això, en paraules de Larrosa Rocamora (2000), "esta major presència d'edificis antics no respon tant a una política de protecció i rehabilitació com a un procés de degradació física i de desvalorització social".

Al primer Pla General d'Ordenació Urbana de la ciutat d'ELx, al 1961, es tracta, segons Gaspar Jaén (1985:684) "una política en matèria de sòl de terra basada en expropiacions massives per a desenvolupar terrenys de reserva i per a construir

equipaments". El soterrament del ferrocarril i l'ajardinament de les vessants del Vinalopó es van fer sobre terrenys públics, però la zona de La Teulera va quedar simplement desallotjada sense que, a dia de hui, s'haja trobat una utilitat per a eixe terreny més enllà de suposar un espai per a l'aparcament de cotxes.

Com a dada rellevant, la supressió del ferrocarril es feu mitjançant contribucions especials que afectaren gairebé tot Elx, però l'ajardinament del riu vora l'avinguda del País Valencià — aleshores del General Sanjurjo—, davant mateix de la zona on els pisos i els solars tenien més valor arreu la ciutat, es feu amb fons públic.

El creixement de la immigració, ja des de mitjans dels anys 40, no va tindre en absolut una forma ordenada, sinó que, als seus nivells més baixos, va anar assentant-se als margens del riu o a les zones amb barracons ja construïts, front la impossibilitat de comprar un pis o una casa, com assenyala un periodista al diari *Información* el 20-10-68:

Per la demografia en augment que afecta a la urbe de manera tan directa, des de 1945, Elx pateix un dèficit angoixós en ordre a allò exposat, tot i l'enorme tasca feta en la construcció, ja que, a l'Espanya actual, la nostra és, probablement, una de les poblacions on major nombre d'edificacions es facen. No obstant això, a Elx hi ha una falta extraordinària de vivenda de tipus social, motiu pel qual encara existeixen sobre el canal del Vinalopó algunes "llars" improvisades, vertadera lacra per a la ciutat.

[Fotografia] d'anònim. (Barri de La Teulera, 1980) Càtedra Pedro Ibarra, Elx. Espanya.

COMENTARIO

El chabolismo debe desaparecer

Es notoria la necesidad que hay en la ciudad en orden a la erección de viviendas de tipo social. Porque en Elche urgen viviendas modestas, muchas viviendas que cubran necesidades actuales e inaplazables con miras a numerosas familias.

Pero, no por ello ha de achacarse esta realidad a injusticias de tipo social, aun cuando sea necesario dedicar al tema la máxima atención, y procurar velar esa desigualdad latente en las viviendas.

Afirmamos lo anterior, porque Elche tiene acusada en grado eminente el concepto de lo social, como salta a la vista del observador.

Hay en ésta un grave problema bajo lo expuesto: el hecho de que, una vez lograda la vivienda de tipo social la familia benefactora llama en el acto a familiares o amistades de su pueblo de origen, que llegan para cubrir el «hueco» chabolístico del Vinalopó.

¿Cómo resolver este problema?

En el problema de la vivienda latente aquí opinamos que debiera hacerse lo mismo para todo posible inmigrante. Pues, de lo contrario opinamos que lo del chabolismo tendrá matices de insoluble por el momento, mientras no se proceda a demoler definitivamente dichas e infrahumanas «viviendas».

Si al que vive en uno de esos lugares se le otorga vivienda, pero antes llama a gente de fuera para cubrir el lugar por él dejado, el problema queda reducido a un círculo vicioso o a un tonel de las Danaidas, al que se echan cosas, pero siempre está vacío, al no estar cerrado por la misma base.

Hay que luchar por desterrar de una vez el chabolismo entre nosotros, pero a la vez que se alcen viviendas de tipo social, no debe permitirse el empadronamiento de nuevos ciudadanos, llegados a la población, faltos de hogar.

A. SANCHEZ

(9 de junio de 1968)

[Article en premsa] Publicació del diari *Información*, 09-06-1968.

El periodista de l'article anterior estava referint-se a La Teulera. El dèficit del qual parla s'havia precisat en 1961 segons les dades del Pla General:

Dèficit inicial d'apilotament = 3.725 vivendes (1961)

Entre 1972 i 1973 es realitza l'estudi per a la constitució d'un Patronat Municipal de la Vivenda, al qual es calculava que hi havia al municipi unes 5000 vivendes entre les quals no estaven incloses les zones suburbials com "La Teulera". En eixe moment es fa un recompte de 42 persones afectades per l'apilotament a la zona barraquista de La Teulera. Es parla d'ella com "les casetes de paper". Esta xifra està treta de la memòria per a la constitució del PMV de l'ajuntament entre els anys 1972 i 1973. A la xifra anteriorment donada sobre La Teulera s'inclouen persones afectades per viure en tot tipus de xoces, barraques, barracons, coves, cabanyes etc.

A l'actualitat, per a Larrosa Rocamora (2000:133), el Raval ha recuperat uns nivells acceptables de benestar social i ambiental, "encara que a costa del paisatge urbà tradicional, ja que no sempre s'han respectat les condicions estètiques de la vivenda popular de la zona".

El 22-12-1965, l'alcalde Luis Chorro va obrir una iniciativa anomenada "Poblados de emergencia". En la mateixa línia, l'alcalde Vicente Quiles va demanar, el 16-07-1970, que Elx fora integrada al programa dels ACTUR (Actuacions Urbanístiques Urgents). A la primera iniciativa, la de Chorro, s'exposava que s'havia produït un fort dèficit de vivendes que "havia dut com a conseqüència l'aparició d'edificacions suburbanes, incontrolades i carents de les mínimes condicions higiènic-sanitàries". Estes vivendes es calculaven, aquell any, en unes set centes.

Per resoldre el "problema urbà" que les edificacions suburbanes significaven, així com per "evitar els perills de tot tipus que puguen presentar tals edificacions" (Martín Sevilla, 1985), els arquitectes havien estudiat un pla que constava de dos parts. En la primera part, es realitzaria un "poblado de emergencia" a l'estil dels que proliferaven en les grans ciutats espanyoles per a, en la segona etapa, allotjar en vivendes permanents a eixes famílies que estigueren ocupant el "poblado de emergencia". No obstant això, l'acord municipal final només va tindre en compte la primera etapa, per la

qual cosa encara veiem barris com “Casablanca” o “Patilla” amb qualitats de construcció molt deficientes, ja que eren barris pensats per a ser provisionals.

Per dur a terme este projecte, l'Ajuntament d'Elx va demanar autorització al Ministeri d'Agricultura per a l'ocupació de 123.000m² del Monte Casablanca y Almasil, argumentant Martín Sevilla (1985) que açò “presentaria l'advantatge de què els barris obrers estigueren aïllats de la població i, al mateix temps, proper”.

2.2.2 Història dels plans d'organització urbana a Elx

Quan a Elx començà a plantejar-se la representació de la ciutat, la confecció d'un plànol i la construcció de nous petits barris, a partir de la meitat del vuit-cents, ja s'havia superat la divisió administrativa entre la vila i el raval de Sant Joan i s'havien posat les bases administratives per a la transformació moderna del conjunt de la ciutat (Gaspar Jaén, 1999:423). Així, quan a començament del nou-cents es plantejà de bell nou la confecció d'un plànol d'Elx i un plànol de l'eixample, feia ja un segle que s'havia anulat la jurisdicció independent del Raval, com a conseqüència de l'obra legislativa de les Corts de Càdis. El procés, però, durà més de vint anys.

S.M. la Reyna gobernadora se ha dignado aprobar la providencia de V. S. por la que ha mandado suprimir el Ayuntamiento del Arrabal de S. Juan de Elche, comunicando las oportunas órdenes a la villa para que se proceda a la formación de un solo cuerpo municipal. Diari *El Ilicitano*, 09-09-1928

Segons Piccinato (1977), quan el príncep cedí a la nova classe emergent el poder de disposar lliurement de la ciutat i reconegué a tots els ciutadans el dret d'edificar el propi terreny, es produí la fragmentació de la ciutat en una munió de propietats individuals i s'hi originà una situació potencialment conflictiva per la competitivitat derivada de la possibilitat d'orientar d'un mode o d'un altre el desenvolupament urbà.

Des d'este punt de vista, es pot entendre que, a partir del 1900, el desenvolupament de les forces productives començara a exigir un gran salt quantitatiu en la producció de terreny edificable i, en conseqüència, una racionalització del procés de conversió del sòl rural en sòl urbà. Precisament per això, el desig més fervent de bona part de les

forces polítiques i socials locals, tant conservadores com liberals, fou la consecució del plànol d'Elx.

Al periòdic *La Defensa* es demanava la confecció d'este plànol, ja que la població es trobava necessitada de: "una general reforma, d'acord amb les exigències de la moderna construcció":

Lo tortuoso y estrecho de nuestras calles, el exceso de sus entrantes y salientes, la variedad infinita de sus líneas, pugna abiertamente con el arte de la edificación en las modernas ciudades. En vano pide el pueblo la reforma. La voz de nuestro amigo, el ex concejal tradicionalista, Sr. Pascual Oliver, se pierde en el desierto de la política pasada. Es inútil que D. Pedro León formule su plano ni que el Sr. Bonells proponga el suyo. El caciquismo carece de voluntad, más que de fondos, para sujetarse a un plano de moderna y saneada construcción. Lo primero de todo es servir a los amigos, que gozan de la libertad de edificar a su capricho. Y si alguna vez clama justamente algun concejal, se le contenta tomando acuerdos que luego no se cumplen. ¡Un sino fatal parece gravitar sobre el plano de Elche! -

Article *El Plano de Elche*, anònim, diari *La Defensa*, 16-12-1923

Francisco Moreno (1987:83) plantejava, al periòdic del Partit Socialista *Trabajo*, resoldre estos problemes davant els pressupostos:

Una red de alcantarillado, un plano de la población que alinee y ensanche calles y abra plazas que embellezcan e higienicen la población, escuela graduada, laboratorio municipal, material quirúrgico en el Hospital y sanitario para la desinfección de ropas de enfermos y fallecidos por enfermedades contagiosas.

També el 02-12-1923, des de *La Defensa*, s'atacava durament l'Ajuntament en considerar que

Nuestro celoso Municipio, como si no lo fuera de Elche, no sólo no atiende a nuestra causa, sino que coopera descaradamente al mal, concediendo permisos a granel para que siga la edificación de chozas y establos indecentes, que así merecen llamarse para ludibrio de nuestra ciudad. Los materiales que en ella se emplean son detestables y contra toda ley. Los directores, incompetentes e ineptos. Bajo estos auspicios no es posible contemplar en los nuevos barrios, sino lo que ya podemos observar: un intrincado laberinto digno solo del Riff. Hay calles condenadas por conveniencias particulares y caprichosas.

(Anònim, 1923)

El 1949 es fundà la Jefatura Nacional de Urbanismo, al cap de la qual es posà l'arquitecte Pedro Bidagor, figura clau de la urbanística espanyola durant 30 anys . Uns mesos abans, Bidagor ja havia expressat la seua creença en la necessitat que l'ordenació del planejament s'havia de definir mitjançant una llei nacional d'Urbanisme, la qual havia d'establir les bases fonamentals de les actuacions. Entre moltes altres coses, segons Gaspar Jaén (2015:676), la llei hauria de determinar l'estructura orgànica de l'urbanisme de l'estat, creant el departament que havia de ser el responsable de fer aquesta tasca i de coordinar la resta de departaments. Així, entre el 1949 i el 1956, per encàrrec de la Jefatura del Estado, una comissió específica dirigida per Bidagor estudià la preparació d'una llei que "acometiera decididamente el problema de la especulación del suelo en las ciudades." El resultat fou, com és sabut, la Ley sobre Régimen del Suelo y Ordenación Urbana, coneguda com a Llei del Sòl de terra, la qual va ser aprovada el 12-05-1956 i va estar vigent fins el 1990.

Des del punt de vista de Gaspar Jaén (2015), es preveia que les corporacions locals adquiririen terrenys que pogueren servir com a reguladors del preu en el mercat dels solars. Per a l'autor, esta llei suposava "la màxima expressió de la modernitat possible del règim franquista, de la seua capacitat de progrés, com, a un altre nivell, ho era amb Fraga i la Llei d'Impremta, o com el turisme, o com les successives normalitzacions de l'estat durant els anys cinquanta". El mateix Bidagor, màxim responsable de la llei, elogiava el text el 1967: "Esta Ley, en el momento de su promulgación fué,

seguramente, el código urbanístico más actual y completo de los existentes en las diferentes naciones de Europa y constituye una base seria para progresar en la evolución del urbanismo."

Enmig d'este segle de regulacions urbanístiques a tot el país, es crea, per un decret del 21-01-1949, la Comissió Superior d'Ordenació Urbana d'Alacant. Alguns anys més tard, un Decret Llei del 25-02-1957 creà el Ministerio de la Vivienda. A partir de la creació del Ministeri, s'intentava aconseguir que totes les capitals de província i ciutats de més de 50.000 habitants tingueren aprovat plans general d'ordenació urbana. (Gaspar Jaén, 2015:677)

Segons Sevilla (1985), entre els anys 1955 i 1959, Francisco Muñoz -arquitecte cap de l'Oficina Tècnica de la Comissió- redactà els plànols de situació de setze poblacions, d'entre les quals destaquen, pel seu creixement: Alacant, Elx, Oriola, Benidorm, Sant Vicent, Villena i Torrevella. Sevilla (1985) assenyala que els plànols d'Elx, datats el 1957, es trobaven signats pels arquitectes municipals Serrano i Aracil i per Muñoz, i que comprenien la situació actual, l'altura dels edificis, les noves alineacions i la zonificació de tot Elx. Encara que s'hi feren algunes modificacions, estos plànols eren ja, segons Sevilla (1985), els que formarien el Pla del 1962.

2.2.3 P.G.O.U de 1962

Durant l'hivern del 1921, els alumnes de l'Escola d'Arquitectura de Madrid vingueren a Elx per fer diversos treballs sobre població, com ara un plànol de la ciutat, propostes d'eixamples, projectes de reformes urbanes, estudis de carrers, de trànsit i de perspectives, etc. Els treballs s'exposaren al Cercle de Belles Arts de Madrid i, anys després, l'Ajuntament aconseguí portar-los a Elx. Amb motiu de l'exposició dels dibuixos dels alumnes de Cort a l'alcaldia, se suscità a Elx una viva polèmica, reflectida en els diaris de l'època, entre dues opcions que, per a Jaén (2015), podríem anomenar progressista i culturalista. S'hi discutí tant la qualitat formal del nou eixample d'Elx com la conveniència o no de mantenir la trama urbana de la ciutat antiga, no obstant això,

una cosa quedava clara: La ciutat d'Elx necessitava un Pla Urbanístic, i el necessitava amb premura.

La ciutat d'Elx va passar de tindre 14.218 habitants el 1900 a tenir-ne 31.275 el 1940. Este creixement demogràfic s'accelerà sobremanera, pel que explica Gaspar Jaén (2015:678) en les dècades següents, mercè a la importància creixent de la indústria del calçat. Esta indústria feu que la ciutat arribara a 34.717 habitants el 1950, a 50.989 habitants el 1960 i a 101.271 habitants el 1970. Estos gairebé 70.000 nous habitants arribats a Elx entre el 1950 i el 1970 van fer que, com diu Gozávez (1976), es donara un espectacular *boom* de construcció d'edificis a la ciutat, tant en altura com en superfície.

A partir del 1955, el creixement demogràfic va començar a accelerar-se. Gaspar Jaén (2015) explica que, a l'Ajuntament d'Elx, es preveia una població per al 1970 de 87.943 habitants, mentre que la real fou de 122.663 habitants. En este ambient optimista de recuperació i d'intensa activitat econòmica i urbanística —tant a Elx com arreu l'Estat espanyol— es va generar el Pla General d'Ordenació Urbana d'Elx, aprovat el 1962. En paraules de Gaspar Jaén (2015): “Des del punt de vista de les aspiracions de la població (de la burgesia ciutadana), el Pla General és el resultat d'un llarg procés iniciat les últimes dècades del vuit-cents”.

Al llarg dels anys cinquanta, l'Ajuntament s'havia referit, en múltiples ocasions, al Pla General d'Elx, indicant la necessitat de disposar d'este document i el propòsit de redactar-lo.

Així, segons l'acta de la sessió del 16-10-1958, la Comissió Central de Sanitat havia denegat, al 1954, el projecte de reforma del carrer de l'Àngel perquè el municipi no disposava d'un planejament general, en el qual es puguera inscriure la reform sol·licitada. Al 1955 aparegué esmentat, per primera vegada a les actes de les sessions municipals, el Pla General d'Ordenació Urbana, amb este nom i amb este concepte de norma genèrica “necessària per al desenvolupament integral de la ciutat” (Gaspar Jaén, 2015). La previsió d'aquell moment era la de què el Pla s'acabaria el mateix 1955.

El 15 de febrer de 1961, l'Ajuntament aprovava el primer Pla General d'Ordenació Urbana d'Elx, segons Gaspar Jaén (1985), “amb una llarga i sentida intervenció de

l'alcalde en la qual subratllava la importància històrica de l'aprovació d'este document". En opinió de l'alcalde Chorro "el acuerdo que se haya de adoptar respecto de este Plan es el más importante de los adoptados por ningún Ayuntamiento para el desarrollo y porvenir de la ciudad de Elche" (Acta Ajuntament d'Elx 15-02-1961)

El primer P.G.O.U. de Elche, redactat pels arquitectes Pérez Aracil, Serrano Peral i Francisco Muñoz, serà aprovat el 23-6-1962 baix el nom de "P.G.O.U - 62".

El Pla General del 1962 es composava, bàsicament, de dos documents gràfics —el plànol d'alineacions i el plànol de zonificació—. Com indica Llobet (1986), l'aprovació del P.G.O.U del 62 es pot considerar el punt culminant de l'actuació demanada pel model de ciutat funcional

Malgrat el retard de tres dècades, amb aquest document penetrà a Elx el racionalisme funcionalista europeu de la mà dels arquitectes Pérez i Serrano, els quals dugueren la urbanística il·licitana al trajecte disciplinar seguit per la urbanística europea del primer terç del segle XX. L'element més significatiu d'aquest procés fou la zonificació, tècnica que, amb el racionalisme, esdevingué un instrument capital per a ordenar la ciutat. (Jaén, 2015).

Entre d'altres, el P.G.O.U especificava millores tals com dotze metres d'amplària mínima per als carrers, la fixació de parcel·les mínimes edificables, la normalització de límits de propietat i la tendència a formar solars de grans dimensions i aproximadament rectangulars. Per a Jaén (2015:685): "encara que amb mig segle de retard, hi trobem al P.G.O.U un ressò d'allò que quedà dels principis formals i projectuals de Cerdà".

Podem trobar alguns temes idèntics entre el Pla del 62 i el Pla de Madrid redactat per Bidagor entre els anys 1942-46. Els punts fonamentals plantejats al Pla de Madrid foren la capitalitat de la ciutat, l'ordenació ferroviària, els accessos, la zonificació, la ciutat antiga i la reforma interior, l'acabament de l'eixample, la definició d'un nou eixample en la prolongació de la Castellana, el tractament de l'extrarradi i els suburbis, la definició dels límits de la ciutat i dels anells verds, l'ordenació de la indústria i la creació de poblats satèl·lits.

Com a apunt important, el Pla va preveure l'elevació de les altures i del número de plantes per tal de poder augmentar el número d'habitatges sense haver d'augmentar la superfície de la ciutat. Com assenyala Sevilla (1985:687), els punts bàsics establerts a les previsions del Pla per a la distribució de superfícies eren el creixement de la població i la seua relació amb les necessitats d'habitatge i naus industrials. Les previsions demogràfiques eren de 150.000 habitants per a l'any 2000, però a la mateixa memòria es considerava que podia resultar exagerada. De fet, a penes sis anys després de l'aprovació del Pla, el mateix Ajuntament considerà que la realitat ja havia superat totes les previsions i es plantejava la seua revisió. En efecte, dos anys després de ser nomenat alcalde, el 19-10-1968, Vicent Quiles féu una moció on exposava "la conveniència de que se proceda a efectuar una revisió de las Normas de edificación del Plan General de Ordenación Urbana de la ciudad, cubriendo las lagunas que puedan existir y que la experiencia aconseja regular, modificar y suprimir aquellas Normas cuya vigencia no se considere aplicable" (Ajuntament d'Elx, 1968).

2.2.4 La Teulera en xifres

Al 1602, segons Ruiz (1978), el raval de Sant Joan tenia prop de 300 cases i fins i tot amenaçava amb superar la vila d'Elx. Per a "enveja i temor dels cristians vells, els veïns del raval posseïen les millors propietats, oliverars i hortes". Però, amb l'expulsió dels moriscos dels regnes d'Espanya el 1609, Elx va perdre un terç dels seus habitants, el raval de Sant Joan quedà deshabitat i va haver de ser repoblat per habitants de la vila. En este cas, pels més pobres, la qual cosa explica els orígens humils de tot el Raval i, en especial, de La Teulera. L'estratificació social venia marcada d'una forma directament proporcional a la proximitat de la vivenda respecte de La Vila. D'esta manera, les cases pròximes al carrer de l'Àngel i, per tant, a l'Ajuntament del Raval, gaudien d'un estatus social més elevat que el de la resta de ravalencs i ravalenques, mentres que la zona més llunyana, La Teulera, suposava la perifèria absoluta del municipi, ja que era "lo últim del Raval" (Cadafal, 1990), i acollia a les famílies més subalternes i socialment rebutjades.

És relevant conèixer l'apreciació que fa Gaspar Jaén (1999) al respecte:

El del Raval es tractava d'un Ajuntament creat de nou, totalment depenent i dominat pel senyor des del començament, submís i obedient davant el seu poder jurisdiccional. S'hi creà, així, una divisió entre els cristians vells: al raval l'explotació del senyor era directa i evident, mentre que a la vila, la jurisdicció del senyor era limitada, en tant que les autoritats municipals gaudien d'una certa autonomia i no s'havien resignat mai a ser vassalls del duc. S'establí també una divisió social entre els habitants d'ambdós llocs. A Elx hi havia rics cavallers i ciutadans disposats a mantenir la resistència enfront del règim senyorial, mentre que al raval havien anat camperols empobrits entre els quals era fàcil trobar justícies dòcils i agraïts al senyor per haver-los donat terres.

Segons Ruiz (1978), durant el set-cents s'accentuà la diferenciació social entre la Vila i el Raval, i este últim esdevingué un lloc on vivien petits camperols empobrits, jornalers i pobres de solemnitat en un percentatge molt superior al de la vila. També Gozálviz (1976) dedueix de l'estudi d'un Vecindari del 1761 que, a meitat del set-cents, el Raval de Sant Joan tenia una estructura professional composta gairebé exclusivament per llauradors i obrers agrícoles. Per al mateix autor, només a finals del S. XX començaven a canviar també les relacions entre la gent del poble i les estructures social i econòmica. La vida urbana passava a ser una altra: "No res seria igual a la nostra ciutat després d'aquells anys. Fins i tot la llengua dels elxans, a partir d'aleshores, després de set segles, començava a ser una altra".

Avançant un poc en el temps però mantenint el focus sobre la matèria, el nivell de coneixements del valencià, segons Larrosa Rocamora (2000:258 i 259), es podia mesurar així: Es comptabilitzaven a Elx, l'any 1991, 30.854 persones que no entenien el valencià, 52.879 que el sabien parlar i 16.097 que el sabien escriure. És a dir, un 38,1% sobre el total de la població il·licitana del moment sabia parlar el valencià en eixe moment. Si fem una distribució per barris, destaca el fet que als palmerals el parle només un 9,7% de la seua població. Precisament, les dades extretes de les entrevistes realitzades durant esta investigació apunten a què eixe percentatge correspon a la població de la Teulera que va ser traslladada als Palmerals.

Segons Montserrat Buendia (2014), la transmissió del valencià va arribar a baixar fins a un 20% als anys 90 però, gràcies al suport educatiu i les línies escolars en valencià, la

transmissió puja fins al 38% l'any 2014. Després d'eixa data, no es coneixen estadístiques.

Pel que fa a les vivendes en propietat de la ciutat d'Elx, el context és el següent:

En 1991, Espanya era el país europeu amb més vivendes en propietat, un 78,4%. La Comunitat Valenciana és, al seu torn, la regió amb nivell més alt de vivendes en propietat eixe any, un 83,7%. Segons Larrosa (2000:144), estes xifres expressen una "tendència històrica del nostre sistema de producció i accés a la vivenda, iniciat després de la Guerra Civil, probablement, per motius de rendibilitat econòmica i social", i afegia que la iniciativa privada "rebia incentius per part de l'Estat per promocionar este tipus d'accés i, al mateix temps, el fet de facilitar el dret de propietat a la classe obrera els vincula més fàcilment amb el sistema".

D'altra banda, la ciutat d'Elx està emmarcada en un grup de localitats industrials relativament estancades des del punt de vista demogràfic. Les causes són dos: la desaparició de la immigració per insuficient creació de treball i la vertiginosa caiguda de la natalitat (Larrosa 2000:170). Mentre que la taxa de natalitat era de 17,9 punts entre 1981 i 1986, la taxa entre 1986 i 1991 era de 10,8 punts. En l'actualitat, l'últim registre que ha tingut l'INE de taxa de natalitat a Elx va estar al 2020, i baixava fins a un 7,8%. L'entorn rural, no obstant, ha evolucionat en nº d'habitants, contrastant la decreixença que havia patit des dels anys 50. Resulta curiós que, dins d'esta baixada poblacional, el Raval se situara, l'any 1996 com un dels barris amb menor densitat de població. Concretament, de 256 hab/ha (Larrosa Rocamora, 2000).

Si parlem d'immigració, segons el mateix autor, al 1996, la població migrada a Elx representa un 47,8% del total de la població, és a dir, 91.627 persones no han nascut en el municipi il·licità.

Tot i així, per a Gaspar Jaén (2015:183), el Raval es troba dins la secció de barris que compten amb una proporció mitjana d'immigrants, és a dir, entre un 33 i un 50% de les persones que viuen al barri no són originàries d'Elx. Al cas concret de la Teulera, el percentatge és del 38,7%.

Pel que fa a les zones amb proporció més baixa d'immigrants, la Vila és el primer, amb un percentatge per davall del 30%. El segon grup el constitueixen dos barris situats al sud de la ciutat: La Tripa, amb un 29,7 de població immigrada, i Les Portes Encarnades, amb un 32,7%. Estos dos barris, que són molt més recents que els de ubicació central, han absorbit a bona part de la població autòctona que ha anat abandonant el Raval i als fills de les famílies que encara hi viuen, ja que el Raval quasi no ha construït vivendes noves als últims 50 anys. Com a dada, cal destacar que les Portes Encarnades és el barri on resideixen més famílies del camp d'Elx, fet que explica que este barri siga el que presenta un major percentatge de treballadors al sector primari de tota la ciutat.

L'any 1991, s'enregistren al Raval 120 immigrants nous, front als 1343 que s'enregistren a Carrús est, el barri amb més immigració nacional a Elx (Larrosa Rocamora, 2000:187).

Si parlem de les taxes d'atur i ocupació d'Elx, al Raval i la Teulera, destaquem que, al 1991, segons Larrosa Rocamora (2000:201 i 202), alguns barris com Altabix Sector III o el Sector V presentaven taxes d'ocupació per damunt del 67,9% al 199 (al estar ocupats, principalment, per matrimonis joves on ambdues persones treballaven). Açò, és clar, significava descomptar dels càlculs a jubilats i a menors, és a dir, a la població no activa. Esta és la raó per la qual estos barris superen notablement la mitjana d'ocupació de la ciutat que, eixe any, estava al 54,1%.

Quant a les taxes d'activitat del Raval (45/50%), afecta un progressiu envelliment del parc immobiliari que el situa per davall de la mitjana. Açò ha provocat, als anys 90, una enorme dificultat per comprar vivendes noves, sobretot des de finals dels anys 70. El resultat ha sigut, per a Larrosa Rocamora (2000), "l'expulsió d'una part de la població jove i l'envelliment de la que queda". En conseqüència, un "retall" de la població potencialment activa (els joves) i un augment de la inactiva (els vells), cosa que ha donat lloc a un irremediable descens de les taxes d'activitat.

En este sentit, trobem, al 1991, unes taxes d'activitat al Raval prou per davall de la mitjana municipal. Per gèneres, la taxa d'ocupació masculina seria d'un 66,9 sobre el total, mentres que la taxa d'ocupació femenina seria d'un 31,5, segons Larrosa Rocamora (2000). Estes xifres contrasten amb les d'Altabix - Sector III, les més altes en ocupació al municipi, on un 87,3 dels homes i un 49,3 de les dones treballen.

Per davall del Raval, només trobem 6 barris i el camp d'Elx amb baixes xifres d'ocupació. Però, si dividim les xifres d'ocupació per sectors, el percentatge de persones del Raval que treballen en el sector terciari està entre un 41 i un 55%, la qual cosa entraria dins de la mitjana del municipi i explicaria el caràcter autòcton dels seus habitants, mercaders, venedors i artesans.

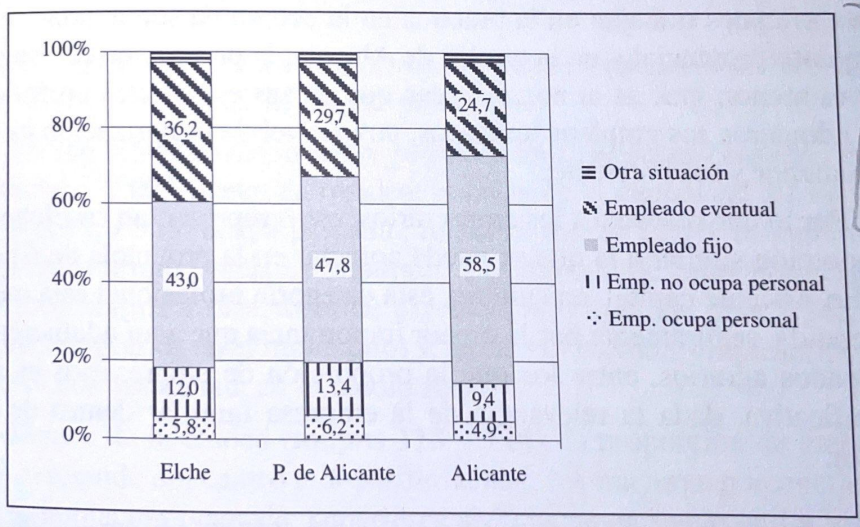
D'altra banda, barris de localització més perifèrica com El Ponent del Pla, Carrús Est o Els Palmerals tenen la terciarització més baixa del municipi (Larrosa Rocamora, 2000:220). Els habitants de La Teulera que passen a viure als Palmerals estan eixint d'una àrea de terciarització mitjana per a entrar a una àrea de terciarització baixa, la qual cosa dificulta la seua promoció social i inclusió laboral.

Per contrapartida, el percentatge de persones ocupades en hostalaria, peons d'obra i treballadors no especialitzats és, als Palmerals, prou més alt que a la mitjana local (un 13,9% als Palmerals front a un 8,8% de mitjana municipal).

Pel que fa a les taxes de temporalitat, la taxa de faenes eventuais a Elx al 1991 és prou més alta que la de la província d'Alacant (un 58,5% front a un 43%) segons Larrosa Rocamora (2000:220).

Gráfico 9.

La situación laboral de los ocupados de Elche, de la provincia y de la ciudad Alicante. 1991

Font: *Las emigraciones interiores en España durante los siglos XIX y XX: una revisión bibliográfica*, de Javier Silvestre, publicat per la Universidad de Zaragoza en 2002.

Sobre l'empresariat que no contracta personal, és a dir, a les persones autònomes, el barri del Raval dona unes xifres prou esclaridores, oferides per Larrosa Rocamora (2000:224 i 225). La majoria d'empresaris que no tenen assalariats al seu càrrecs estan a La Rata (80,8% sobre el total dels empresaris), San Antón (81,4%) o Casablanca (97,5%), no obstant això, el barri del Raval revela que un 91,5% dels seus empresaris són autònoms, és a dir, es dediquen, principalment, a l'activitat comercial i, dins d'esta al comerç minorista. Al mateix temps, els percentatges més alts de treballadors eventuais es troben al Raval (45,6%), a La Rata (47,1), al Toscar (47,7), a San Antón (46,8%) i als Palmerals (66%). L'enorme proporció de treballadors temporals dels Palmerals és atribuïble a l'escassa qualificació dels seus obrers i a l'elevada proporció de joves potencialment actius amb què compta el barri: la forqueta d'entre 15 i 24 anys constitueix el 35,3% de la població activa del barri, mentres que la mitjana municipal és del 27%. Estes dades són molt significatives perquè demostren que El Raval, tot i estar al centre històric i al costat del barri amb millors xifres - La Vila -, respon, socialment, a l'estructura dels barris perifèrics, precaris i de rebuig social. Açò explica que, després

del PGOU del 62 i fins a finals dels 90, l'Ajuntament trobara "coherent" reubicar els habitants de La Teulera en altres barris de similars característiques i què, a més, es poguera aprofitar la situació geogràfica del barri per satisfer les necessitats dels mercats immobiliaris en expansió, així com una imatge "modernitzada" dels barris històrics cara a l'augment del turisme, fenòmen que quedaria totalment adherit al territori espanyol després de l'entrada del país a la UE.

L'any 1991, el 68% dels actius desocupats a Elx l'any són joves analfabets. Este percentatge es tradueix, segons Larrosa (2000:231 i 232), en 203 individus al municipi.

La distribució de l'atur per barris, a Elx, deixa al Raval en una posició central, és a dir, amb un 28,4% d'atur, està considerat el barri pitjor posicionat d'entre els que tenen una taxa d'atur per davall de la mitjana il·licitana, o siga, el pitjor d'entre els millor.

Seguint a Larrosa Rocamora (2000:235 i 236), preocupa que el 40% de l'atur masculí estiga localitzat en 16 seccions barrials del municipi, però és encara més preocupant la situació d'uns pocs enclaus de la ciutat on l'atur femení és elevat i, l'activitat, molt reduïda. Esta circumstància es dona, principalment, en seccions de la població envellida i escàs benestar econòmic com la secció 16 del Raval (La Teulera), on les taxes d'ocupació són superiors al 40% i, les d'activitat, inferiors al 30%.

Centrant-nos en els nivells d'alfabetització dels barris, destaquen Patilla-Casablanca, San Antón, Els Palmerals, El Raval i la Rata com les zones amb més analfabetisme. El motiu d'esta falta d'alfabetització és fruit de diversos fenòmens que emanen de naturaleses molt diferents. Mentres que el motiu principal en alguns barris és el propi envelliment de la ciutat, com succeeix al Raval o a San Antón, a altres zones la població és jove, però l'analfabetisme s'explica per la immigració i inclús per problemàtiques socials complexes, com ocorre als Palmerals.

L'entrada dels anys 80 a la ciutat comença a marcar noves fites en l'àrea de la construcció. El barri dels palmerals, per exemple, va ser construït en un 90% al 1981 (Larrosa, 2000). Al mateix temps, barris com El Pla- Sector V i Altavix- Sector III són resultat de l'entrada en vigor del PGOU de 1986.

Si fem una separació de la població per barris segons el seu nivell d'instrucció, resulta molt cridaner comprovar que el Raval compta, l'any 1991, amb un 68,9% d'analfabets, xifra només superada pels Palmerals, San Antón i Casablanca, mentres que La Vila, estant eminentment al costat i suposant l'altre 50% del centre històric de la ciutat, només compta amb un 4,8% d'analfabetisme eixe any. A l'any 1996, segons Larrosa (2000:257), l'envelliment de la població i l'èxode dels joves empitjora les xifres, situant l'analfabetisme del Raval en un 94% i el de la Vila en un 5,2%. Cara als següents anys, la situació del Raval canvia ràpidament degut a la regeneració poblacional, "producte de la nova concepció del barri com a nucli cultural, alternatiu i cèntric del municipi". Les noves edificacions en la zona i la neteja de barris com el de La Teulera marquen, a finals dels anys 90, un punt de no retorn en allò que el Raval significava per als il·licitans i les il·licitanes.

2.2.5 L'enderrocament del barri

Si prestem atenció als pressupostos extraordinaris de l'Ajuntament d'Elx entre els anys 1960 i 1979, descobrim que el pressupost destinat a expropiacions i compra de solars és de 584,3 milions de pessetes, xifra molt superior a la destinada a transport, instal·lacions esportives, vivenda o depuració d'aigües. Esta dada dona constància de la freqüència amb què es produïen la compra i l'expropiació de terrenys per part de l'Ajuntament d'Elx a partir de 1960, i de com es succeeixen dos dos dècades de màxima exponència d'esta dinàmica fins els anys 80. Esta dinàmica serà l'antesala del futur de la Teulera. A poc a poc, des de l'any 1960, el consistori va expropiant els terrenys de La Teulera on s'alçaven infravivendes sense llicència.

A principis dels 80, estan sent demolits els edificis i cases que es troben en pitjor estat arréu de la ciutat, entre d'elles, moltes de les que es troben a La Teulera, sense que, fins al moment, s'hagen construït noves vivendes per a estes famílies. Per contra, estes famílies "expulsades" han sigut disseminades per zones de construcció social de la ciutat. Tot i així, el nou aspecte del Raval i la revalorització de les vivendes de nova construcció fan que, entre l'any 91 i l'any 96 el Raval guanye 27 habitants, passant de 2.789 a 2.816. (Larrosa Rocamora, 2000:174).

A finals dels anys 90, les poques cases ja deshabitades que queden al barri de La Teulera són expropiades per l'Ajuntament a canvi d'una quantitat econòmica negociada. Cal subratllar que, en este moment, La Teulera pateix de desocupació, en consonància amb la majoria del barri del Raval i algunes parts de similars característiques de la ciutat.

D'entre les zones d'Elx amb percentatges de cases desocupades més altes (per damunt del 18%), es troba El Raval, amb un 20,6%. Segons Larrosa (2000:154), un terç de les vivendes del Raval va ser construïdes abans del 1961. Per tant, una de les principals causes de desocupació de vivenda en eixe sector és el mal estat de conservació de les vivendes més antigues. Entre les que podíem incloure, encara, les de La Teulera.

Esta desocupació del Raval també pot ser deguda a la pressió que els grups immobiliaris exerceixen sobre el sòl en àrees de marcada centralitat, on la situació de les vivendes velles per altres de nova construcció i l'alt standing generen elevats beneficis. (Larrosa, 2000)

La cita de Larrosa confirma les hipòtesis plantejades en esta investigació i planteja la voluntat del consistori per satisfer al mercat immobiliari i sotmetre's a la pressió del nou *standing* de la ciutat. Per esta raó, bé per vendre els terrenys a grups constructors o bé per naturalitzar eixa zona propera al riu, l'objectiu de netejar la façana del Vinalopó se centra en fer més atractiva i cotizada l'àrea que corresponia al barri de La Teulera, deixant en segon pla les necessitats habitacionals de les persones que hi viuen.

Per a fer possible esta tasca de neteja barrial i enderrocament de La Teulera, es fa indispensable comptar amb un Pla General d'Organització Urbana, i ací és on entra en joc el P.G.O.U del 1962. Per a Sevilla (1985), el P.G.O.U del 1962

Parece redactado desde una tradición práctica municipal, con mentalidad en gran medida de plan de extensión, con mucha atención puesta en temas ligados a la inmediata concesión de licencias, tales como las edificabilidades, alturas, retranqueos, voladizos etc, y nulo bagaje conceptual ni planteamientos teóricos acordes con la doctrina moderna.

En 1950, l'arquitecte Municipal d'Elx, Santiago Pérez Aracil, havia fet l'ordenació de la zona Oest de Carrús. En paraules de Sevilla (1985), esta ordenació es produeix "a efectes d'evitar que les construccions que proliferaven no tingueren cap tipus d'ordenació d'alineacions". 12 anys més tard s'aprova el Pla General d'Ordenació Urbana de 1962. Just després d'aprovar-se, l'alcalde, Luis Chorro, va emetre el següent comunicat:

L'acord que haja d'aprovar-se respecte del PGOU és, segurament, el més important dels adoptats per cap ajuntament per al desenvolupament de la ciutat d'Elx. En este Pla, trobaran els il·licitans una exposició clara i perfectament definida de quins són els seus drets respecte de l'edificació, i cesarà d'una vegada l'arbitrarietat que ha presidit fins al moment la construcció a Elx".

Per a Martín Sevilla (1985), el pla no ha afectat igual a totes les zones d'Elx que el necessitaven:

Si la zona més privilegiada, entre els ponts d'Altamira, Vell, o de la Mare de Déu i Nou o de Canalejas, s'ha beneficiat d'esta planificació, no ha ocorregut el mateix en la part colindant del Raval, la vessant del riu de la qual també havia quedat abandonada del ajardinament fet en la zona centre. La problemàtica del Raval e inclús el barranquisme -dels més persistents a Elx- en eixa part del riu també ha contribuït.

La redacció del P.G.O.U d'Elx del 1962 ve a conjugar, per a Sevilla (1985), tres aspectes que, simultàneament, s'estaven produint a partir de la segona meitat de la dècada dels 50 en el panorama urbanístic il·licità i espanyol. En primer lloc, estaria la pròpia búsqueda de racionalització interna del procés de creixement urbà, motivada fonamentalment pel fort creixement de la població i de la construcció de vivendes i urbanització del període. Un segon factor serien les relacions establertes amb la

Comissió Superior d'Ordenació Urbana d'elaborar una preplanificació a partir del 1957. El tercer component seria la promulgació de la Llei de Sól del 1956.

Més tard, el Pla del 1973 deixaria obsolet al del 1962. Per a l'autor:

El Pla de 1973 es converteix més en un projecte magnificat -el de l'Elx dels 800.000 habitants- que tracta d'amagar uns problemes i tensions socials (propietat-poder, treballadors-poder, treballadors-usuaris-poder) que com un projecte tècnic. Com diu Terán, es tracta d'una opció "clarament conservadora, a favor de l'acceptació de l'status quo. (Martín Sevilla, 1985:169)

Dins d'este pla de 1973, pot començar a vislumbrar-se la intencionalitat de desprotecció del patrimoni del Raval per indicació del propi Pla:

La imposibilidad higiénica, estructural y de salubridad social de mantener un estado de edificación general no aconseja la protección histórica, pues sería conservar un sector de la ciudad en condiciones subestándar. (Revisió del Plan General 73, memòria, pàg 16.4)

Tant el projecte de Alineacions del 68 com les Normes del art. 72 del Doc III del Pla del 73 parlen d'efectuar una "renovació puntual espontànea, potenciant la vitalitat del sector, els seus atractius residencials, turístics i ambientals que, sense menysprear el caràcter de la zona, permeta una substitució paulatina de l'edificació cap a vivendes més confortables". Amb declaracions d'este caràcter, no queda cap dubte de la intencionalitat substituidora i desprotectora dels successius plans.

Durant el temp de vigència del Pla, fins el 1973, es van redactar nombrosos plans parcials i especials per a les zones ja consolidades del centre de la ciutat i immediates al centre, on, generalment, s'elevaven les altures encara més d'allò permès pel Pla. Així es feren els plans del Rerapalau (1965 i 1974), el de la Glorieta de José Antonio (1965), el de la plaça de María Guerrero (1968), el del Quarter Vell (1968), el del Raval (1968) i el de la Vessant de Llevant del Vinalopó (1968), però la major part es va gestionar i es va acabar, si més no en part, d'una forma més o menys polèmica, durant els anys seixanta, setanta i vuitanta. Esta és la història del final del barri de La Teulera, una zona inclosa en el Pla de la Vessant de Llevant del Vinalopó que, inicialment, estava en la

projecció de zona verda del consistori, però que ha esdevingut en terrenys sense vegetació que, encara hui (2022), serveixen d'aparcament de cotxes de forma no regulada. Ara bé, el fet de ser inclòs en el Pla dibuixava un escenari perfecte per a deslocalitzar als habitants del barri sense cap qüestionament.

Les presses per relocalitzar habitants de barracons en la nova perifèria i fer una neteja estètica del centre històric respon, en paraules de Martín Sevilla (1985), a les noves pretensions político-econòmiques de la primera era post-franquista:

Després de la liquidació de la part més superficial i visible de l'aparell polític i ideològic del franquisme, devers el 1977-79, amb el canvi polític que s'hi donà arreu l'Estat espanyol i amb uns resultats electorals que donaven un clar predomini del Partit Socialista a l'Ajuntament, s'inicià a Elx una nova fase en la urbanística i la construcció de la ciutat que es caracteritzà, encara que només durant les quatre primeres legislatures (1979-1995), per l'intent de "reconstrucció" d'una nova imatge urbana, després de la desaparició dels grans monuments històrics durant la guerra i de la destrossa urbanística dels anys seixanta i setanta.

L'esquema del desenvolupament urbà d'Elx, fins als anys cinquanta, es dibuixava de la següent manera: A l'esquerra del riu quedaven la ciutat històrica i els horts, mentres que a la dreta es trobaven "els nous eixamples del segle XX amb una gran extensió superficial" (Jaén, 2015:32). La connexió entre l'eixample d'Elx, situat al marge dret del riu Vinalopó i el poble vell, a l'altre costat, era summament dèbil, ja que només hi havia dos ponts per a unir ambdues vores: el pont Nou o de Canalejas i el setcentista pont Vell o de la Mare de Déu. Per a Jaén (2015:33):

Esta situació d'una ciutat dividida pel riu féu difícil i dubitativa la posada en marxa de l'eixample i implicà que la zona es caracteritzara, en un principi, com a zona perifèrica destinada a edificar cases de planta baixa per als obrers.

Mentrestant, la burgesia continuava al poble vell, açò és, a la vila i al barri del Salvador però, sobretot, a la zona intermèdia, al voltant de la Corredora i la Glorieta, territori on la nova classe social que detenia el poder polític s'establí durant les últimes dècades del vuit-cents i les primeres del nou-cents.

A partir dels anys 60 i fins a finals dels 80, la immigració predomina el panorama il·licità. A més d'esta immigració provinent de les regions de la meitat sud de l'Estat espanyol, també fou important en eixos anys el trasllat de grans masses de població del camp d'Elx a la ciutat, amb una gran necessitat d'habitatges. Per a Jaén (2015:695): “Esta població s'hagué d'absorbir als eixamples de la ciutat, una gran part d'ells encara amb cases de planta baixa, més o menys autoconstruïdes pels barris extrems de Carrús, i una altra gran part, amb blocs d'habitatge o cases de pisos produïts en sèrie, ràpidament”. Els carrers esdevingueren, com mai abans, una cadena de muntatge, sobretot perquè, per les característiques de la indústria sabatera, “el treball a domicili ha estat un fenomen consubstancial amb l'evolució de la indústria” (Jaén, 2015).

Al llarg dels anys seixanta, els establiments industrials es van desplaçar i es van estendre pel camp immediat a la ciutat, vora les carreteres de la Casa del Lleó, Matola, Alacant, Crevillent, Dolors, Asp, etc., tot formant pseudo-polígons industrials sense cap infraestructura urbana.

Este desplaçament féu que, cap al 1970, la indústria a Elx hagués desaparegut gairebé del tot del centre històric i els seus solars foren ocupats a poc a poc per edificis de comerços i habitatges, en una important operació immobiliària i d'especulació del sòl de terra. (Jaén, 2015)

En este context, el Pla General del 1962 tendí a no segregar els usos industrials dels residencials als eixamples noucentistes del Pla de Sant Josep i de Carrús, mentre que al centre antic, mitjançant diverses remodelacions, com ara les del barri dels Filadors, les dels carrers de l'Àngel i l'Alpuixarra:

Eren expulsats els antics habitants de la zona per l'elevació de l'aprofitament urbanístic, l'elevació del preu del sòl de terra i el preu dels pisos, i l'interès que tenien els propietaris en expulsar els llogaters, derrocar els edificis i fer-ne de nous. Arreu la ciutat, l'existència del "palmerar" com a pretesa zona verda, s'utilitzà per a justificar un intens procés de revalorització del sòl de terra urbà. (Jaén, 2015)

Per a Jaén (2015:697), s'intentà des del municipi fer certa la idea de Bidagor i la comissió redactora de la Llei del Sòl del 1956, segons la qual el sòl de terra per als

eixamples de la ciutat havia de ser de titularitat pública. El d'Elx fou un dels municipis que va seguir aquella política, absolutament novedosa a l'Estat espanyol abans del 1945, d'adquisició per expropiació d'una gran quantitat de terrenys en sectors o polígons complets destinats a la urbanització i a la construcció d'habitatges.

El traçat del ferrocarril es va fer subterrani en tota la ciutat als anys setanta.

Pel que fa al riu, en lloc de construir les autovies que preconitzava el Pla del 1962, es van ajardinar les vessants, relacionant-les amb els grans parcs 627 urbans d'Elx — l'hort del Colomer i el passeig del País Valencià— i unint-les amb els vials i jardins que s'hi abocaven. Ara bé, el barri de la Teulera va quedar com un “limbo” dels plans urbanístics: les vivendes s'havien expropiat per ser enderrocades, però mai no es va tornar a construir ni renaturalitzar la zona. Per a Jaén (2015), d'entre les nombroses modificacions que es produïren en la fesomia de la ciutat històrica als anys seixanta i setanta, este sector va patir el destripament més important i salvatge de les últimes dècades a Elx. El motiu que es donà per a la destrossa fou la construcció de nous ponts com el d'Altamira i la conseqüent modernització i sanejament de les zones històriques però, per a l'autor, en realitat fou una operació de renovació urbana en gran escala. Tanmateix, per decret 191/1968 del 18 de gener, el Govern Espanyol declarà Conjunt Històrico-Artístic "el sector de Elche que comprende la Basílica de Santa María, el Alcazar-Palacio de Altamira y la Calahorra, así como fuera de este, la casa-palacio de Jorge Juan". Ara bé, no va haver cap protecció per al barri de la Teulera, d'igual manera que no la va haver en el seu dia per al barri dels Filadors. A partir dels anys 60 i amb el ritme que es va poder, l'Ajuntament va anar derrocant els barracons que quedaven abandonats i, anys més tard, va anar expropiant les vivendes que es resistien fins ben entrada la dècada dels 90. Com vorem en l'apartat de resultats en les entrevistes realitzades a testimonis vius del barri, les vivendes que van aguantar en peu fins la dècada dels 90 van ser remunerades econòmicament a canvi de l'expropiació, però la resta van ser senzillament derrocades, sense compensació econòmica. Els habitants sedentaris (hi havia una part nòmada) van poder trobar alternatives habitacionals, en gran majoria, en barriades perifèriques de protecció oficial com Sant Antón o Els Palmerals.

3. Resultats.

Per obtindre informació contrastada sobre el barri de La Teulera, es van buscar fonts primàries, veus de diferents persones que havien viscut al barri, i se'ls va sotmetre al següent qüestionari:

QÜESTIONARI

1. Informació personal

Nom i cognoms:

Any de naixement i edat:

Any de boda, si és casat/ada i nº de fills/filles si en té:

Malnom personal i/o familiar:

Nom, cognoms i malnoms dels pares:

Professió:

Professió de la parella:

Professió dels pares:

Professió dels fills:

2. El barri

Què considera que era el barri de la Teulera, només carrer Gallo i baixada del Gallo o també els barracons de la Rambla? Recorda algun carrer més que formara part del barri de la Teulera?

Ha sentit parlar del terme "Casetes de paper"?

Quantes cases creu que hi hauria, en total, en les zones de construcció de la Teulera? I en la zona de barracons?

Quantes famílies creus que vivien en total, en les zones de construcció de la Teulera? I en la zona de barracons?

Quantes persones creus que vivien en total, en les zones de construcció de la Teulera? I en la zona de barracons? D'este número, aproximadament, quants creus que eren xiquets?

Hi havia relació entre la gent que vivia a les zones de construcció sòlida (Carrer Gallo) i les zones de barracons?

3. Sa casa

De quin any a quin any va viure en la Teulera:

Quina o quines cases tenia:

Quin tipus de construcció era la vivenda (uralita, fusta, rajola...):

En quin carrer estava (si recorda, també le n°):

Dades de la vivenda/vivendes (n° aproximat de metres, n° habitacions, n° de plantes, si tenia pati interior...):

En quin any vau tindre aigua i llum, si les vau tindre?

Teníeu pou dins la casa?

La vivenda era propietat, llogada o ocupada?

De qui la vau heretar o quan la vau comprar/llogar/ocupar/? Quant vau pagar per ella?

De quin any creus que era la vivenda/es?

4. L'eixida

En quin any vau eixir del barri de la Teulera?

Per quins motius vau marxar de la Teulera?

L'ajuntament va intervindre a què isquéreu? Vos van pagar per la casa?

A quin barri vau anar quan vau eixir de la Teulera?

Quina o quines propietats vau adquirir/llogar i per quant?

Com ha sigut la vida en este nou barri des què vau arribar fins ara?

5. Memòria i cultura popular

Trobeu a faltar la Teulera?

Com era allà la vida?

Se celebraven algunes festes del barri?

Es va casar algú en eixe barri?

A quina església anàveu? Anava allà el retor?

De quines zones d'Elx o Espanya era la gent que vivia en el barri? Per què creus que acabaven allà?

Quin percentatge aproximat de la gent del barri parlava valencià?

Recordes alguna anècdota especial?

Recordes la riada de l'any 82? Vos va afectar? Recordes haver-te refugiat a l'església de Sant Josep? I algun conegut teu? Com ho vas viure, et vas implicar en alguna cosa?

Quina creus que era la percepció de la gent d'Elx pel que fa a la gent de La Teulera?

Per què es considerava que la gent de La Teulera era gent de got i punyal?

Alguna reflexió amb la perspectiva del temps?

6. Documents i contactes

Guardes algun registre de propietat, rebut de pagament, cadastre o similar de la teua o altra vivenda de la Teulera? I de la vivenda a la que vas anar quan vas deixar la Teulera?

Guardes alguna fotografia del barri de la Teulera? I dels primers anys al nou barri on vas marxar?

Coneixes algú que haja viscut en la Teulera? Podries facilitar-me el seu contacte?

[Fotografia] d'anònim. (Barri de La Teulera, 1980) Càtedra Pedro Ibarra, Elx. Espanya.

El total de les persones entrevistades han sigut 5, 1 home i 4 dones. Les edats de les persones entrevistades són, en ordre ascendent, 52, 65, 70, 85 i 89 anys. Totes elles

treballaven la sabata, bé a domicili, bé en fàbriques i 2 de les 5 continuen en actiu. Totes s'han casat i han tingut fills. 4 de 5 parlen valencià.

Només la primera de les entrevistes va poder ser realitzada en persona, ja que, uns dies més tard, vaig donar positiu en Covid i vaig haver de realitzar la resta de forma telefònica.

Al parlar del barri, totes les persones entrevistades coincideixen en què només hi havia vivendes unifamiliars, sobretot d'una planta, i totes coincideixen també en què el barri estava dividit en dos parts diferenciades: la part de vivendes de construcció, on s'allotjaven els "pallos", i la part d'infravivendes, on vivien gitanos itinerants, tot i què alguns gitanos -recorden els testimonis- vivien allà de forma permanent. Destaquen dos coves en les que vivia el patriarca del gitanos. Segons el testimoni unànim dels entrevistats, els pallos treballaven el camp o la sabata, però els gitanos vivien de la venda al mercat o de l'economia informal, així com d'ajudes de la parròquia catòlica "El retor estava allà, dia sí i dia també".

Pel que fa a la concepció sobre el terreny que abarcava el barri, 2 dels 5 entrevistats no inclou la zona de barracons com a part de La Teulera, mentres que els altres 3 sí que ho fan "La Teulera anava des del carrer Lluís Vives fins a la Rambla, i incloïa a tot el món que allà hi vivia", relatava Pedro Alberola, "El Parres".

Només la més jove de les 5 persones entrevistades havia sentit parlar del terme "casetes de paper", i ho atribueix al mal estat dels barracons. Açò fa pensar que es un terme encunyat més tard.

Quant al número de cases que formaven part del barri, les respostes són concloents: 3 persones han dit que hi havia unes 20 cases sòlides més els barracons i una persona ha dit que hi haurien entre 40 o 50 cases contant als barracons. Només un dels informants, curiosament l'únic home, ha estimat un total de 80 cases al barri. Al mateix temps, tots els informants calculen que al barri hi vivien unes 200 persones, entre vivendes i barracons. Sobre la relació que hi havia entre la zona palla i la zona gitana, les dos persones més majors consideren que hi havia bona relació entre ells, però les 3 persones més joves indiquen el contrari.

Sobre el temps que van viure al barri, 3 persones indiquen entre 10 i 15 anys. Estes tres persones van eixir del barri durant els anys 80 per iniciativa pròpia, sense intervenció municipal. Una persona indica que va eixir l'any 96, després de negociar un preu final de 4,5 milions de pessetes amb l'ajuntament per dos cases. Una última persona encara viu allà, en la que podria considerar-se l'última casa existent del barri, ja que era un hort però l'ha anat rehabilitant. Esta persona assegura haver rebut ofertes de l'ajuntament per deixar la casa, però no té intenció de vendre.

Pel que fa al tipus de vivenda:

- Informant 1, dona de 70 anys: Tenia 2 cases heretades que sumaven 142m2, amb llum, aigua, bany, pati i pou. Estava al carrer del Gall, a una prolongació de l'actual.
- Informant 2, dona de 85 anys: Vivia en el postiguet d'una planta baixa, era un cubícul d'uns 6m2, no era de propietat però tampoc pagava, l'ocupava. No tenia llum ni aigua, feia les seues necessitats en un orinal.
- Informant 3, dona de 52 anys: Tenia una casa de dos habitacions d'uns 80m2. Tot i ser palla, va nàixer a les infravivendes, però als 4 o 5 anys van pujar més amunt a esta casa, que estava al carrer Lluís Vives. Tenia llum, però no aigua. Era propietat de la seua família, però no la va arribar a heretar.
- Informant 4, dona de 89 anys: Als anys 50 vivia en la part més baixa del riu i als anys 60 es va traslladar a la part alta. La primera casa era com la de la informant 2, una habitació, però la segona casa era una planta baixa d'uns 50 m2. La primera casa era d'uralita, la segona estava feta de cal, rajola i pedra. És propietat d'herència.
- Informant 5, home de 65 anys: Té uns 250 m2 amb pati, corrals, bany, pou, 2 habitacions i estable de cavalls. Té aigua i llum. El terreny és heretat, però l'acondicionament l'ha fet ell.

Al preguntar sobre els orígens de les respectives vivendes, tots els entrevistats fan referència a 3 generacions per damunt d'ells. Ningú ha construït de 0 ni sap l'origen exacte de sa casa.

Sobre l'eixida del barri:

Les dates en les quals eixen del barri les persones entrevistades són, respectivament: 1998, 1962, 1982 i 1983. El cinquè entrevistat encara hi viu allà. Amb estes dades es pot concloure que només una persona va esperar la intervenció de l'ajuntament per abandonar el barri (la que ix en 1998). La resta ho fan per tria personal.

La riuada del 82 va causar inundacions i destrossos en les vivendes i els barracons de La Teulera. Al mateix temps, estaven acabant de construir-se, eixe any, les VPO del barri dels Palmerals. El cas dels informants 3 i 4 és, precisament, este. Al no poder continuar vivint al barri després de la gran riuada, “una com no he tornat a vore”, van acudir a serveis socials i van aconseguir casa al barri dels palmerals. Això sí, tot i ser una vivenda de protecció oficial, la van haver de comprar. Van posar entre 8.000 i 10.000 pessetes d'entrada i van estar pagant 100e/mes durant 25 anys. El pis costava 2 milions de pessetes.

El cas de la informant 2 és paregut, però, sense riuada pel mig. Va fugir de la Teulera l'any 1962, després de nàixer la seua segona filla, perquè vivia en condicions infra precàries, en un habitacle de 6m² sense aigua ni llum. Ella va anar a parar al barri de Sant Antón, perquè el “boom” de la immigració industrial calcera va esdevindre en la construcció de barris com este, el de Sant Antón, també de protecció oficial però de compra, amb pagament de senyal i una mensualitat baixa durant 25 anys fins completar les 23.000 pesetes que costava la casa.

Per tant, els barris als quals van anar a viure les persones entrevistades al marxar de La Teulera són:

- Informant 1, dona de 70 anys: Sector V
- Informant 2, dona de 85 anys: Sant Antón
- Informant 3, dona de 52 anys: Els Palmerals
- Informant 4, dona de 89 anys: Els Palmerals
- Informant 5, home de 65 anys: Continua a la Teulera

La ubicació dels informants corrobora que els habitants de la Teulera van a anar a parar a construccions perifèriques construïdes de forma massiva per a la mà d'obra immigrant al calçat. Sobre la satisfacció de les ubicacions de les vivendes després d'eixir de La Teulera, les úniques dos persones que es mostren insatisfetes i amb voluntant

d'anar-se'n del barri són les dos informants que viuen als Palmerals. Argumenten que hi ha un ambient veïnal desagradable i què la supervivència extrema de la gent que allà hi viu acaba amb pissos desfets als quals se'ls han extret tuberïes, motors i qualsevol peça de valor que es puga vendre. Per contra, les dos informants que van marxar a altres barris i l'entrevistat que s'ha quedat a La Teulera argumenten estar satisfets, "un barri de bones persones, treballadores", tot i què posen de manifest l'impediment que els suposa no tindre ascensor o la necessitat d'una reforma a la vivenda.

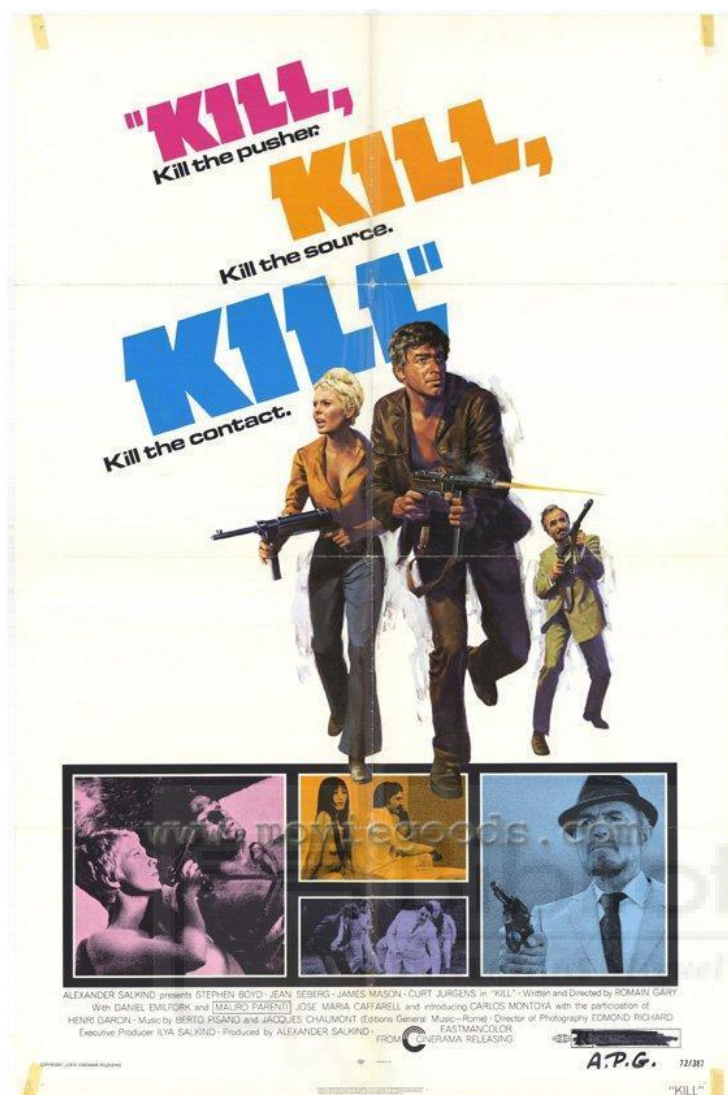
Quant a la memòria i cultura popular de La Teulera, totes les persones entrevistades han dit que troben a faltar el barri i han destacat que enyoren la vida en comunitat i la confiança que hi havia entre uns i altres. Tot i així, han volgut esmentar la duresa de les condicions de vida i la pobresa que patien. L'únic informant home, la persona que encara hi viu allà, ha assenyalat també que "per molt que les emocions ens facen estranyar aquells temps, hem d'entendre que el municipi ha de progressar", i què eixa zona "és un caramel pel qual tot el món es baralla".

Pel que fa a les festes, celebracions i vida quotidiana, una informant recorda que a la zona dels barracons se celebraren bodes gitanes a l'aire lliure, amb una gran taula, menjar, música i balls. Ara bé, no es feien festes pròpies, sinó que festejaven les del Raval amb la foguera per Sant Joan.

Quant a la llengua, els informants asseguren que el 95% de la zona de "payos" parlava valencià, "inclús si venien de Múrcia o Andalusia l'aprenien", mentres que el 100% de la zona de gitanos parlava castellà.

"Que en Alacant no es parla valencià?", pregunta sorpresa la informant 2, perquè sos pares eren d'Alacant capital i no sabien parlar castellà.

Com a esdeveniment especial, s'ha de contar que es va gravar una pel·lícula de Sèrie B a La Teulera. A esta pel·lícula van actuar com a figurants, entre d'altres, l'home de la informant 4 i l'informant 5.

Fitxa de la pel·lícula: <https://www.filmaffinity.com/es/film533253.html>

Reproducció de la pel·lícula:

<https://m4uhd.tv/watch-movie-kill-kill-kill-kill-1971-237458.html>

Cita de l'informant 5:

“Recorde quan van rodar una pel·lícula en la Teulera. Jo vaig posar els cavalls i tot. Quan va acabar la pel·lícula, ens van dir: “ya le pago, ya le pago”, i ací no va cobrar ningú. Després ens vam enterar de què continuaven rodant a Cartagena, i mon pare se n’anà a buscar-los per a cobrar. No sé quant cobraria ni si en realitat li pagarien, però se’n va anar a buscar-los i va dir que va cobrar.

Mon pare va eixir en la pel·lícula vestit de moro duent als caballs, perquè hi havia una escena en la qual pegaven tirs i els moros es tiraven a una lona. Allà estàvem mon pare

i jo, amb un cavall cadascú: Una bata i a la pel·lícula ! Van decorar les cases de la Teulera perquè paregueren àrabs.

La protagonista de la pel·lícula es va suïcidar després de la pel·lícula. Una vesprada vam estar parlant amb ella perquè deia que ací es vivia molt tranquil, i vam estar parlant tota la vesprada, inclús em donà la seua adreça per si volíem escriure'ns".

Una altra anècdota curiosa explicada per l'informant 5 ha sigut que hi havia molts germans de llet al barri: "Era una pràctica habitual als barris humil. Mares que no tenien llet deixaven que els seus fills foren amamentats per altres dones que sí tenien llet, perquè no hi havia llets artificials i era l'única manera de sobreviure". La informant 2 ho ha confirmat i ha explicat que ella mateixa va amamentar el fill d'una veïna al mateix temps que amamentava el seu propi a canvi d'un litre de vi i una dotzena d'ous a la setmana: "Era l'única manera de què les dones poguérem anar a fer faena als tallers i les fàbriques. Moltes sí tenien llet, però havien d'anar a fer faena".

Sobre la concepció que la gent d'Elx tenia quant al barri de La Teulera, era palpable que tenia el tractament d'un barri marginal, tots els informants coincideixen: "No hi havia res pitjor vist a Elx", "Viure a La Teulera era la cosa més baixa que existia" "Erem lo pitjor dins de lo pitjor".

Al cançoner popular "cançons de fil i cotó" s'arregla una estrofa molt narrativa d'esta concepció. L'estrofa pertany a la cançó "Xè què agust", i és la següent:

Perquè visc a la teulera, que és lo últim del Raval

diuen que soc un borratxo, d'eixos de got i punyal.

Si visquera a la Glorieta, i vestits de senyoret,

per molt borratxo que fóra guardaríeu bé el secret.

Es pot accedir a la cançó sencer ací: <https://www.youtube.com/watch?v=vXQLTRzUe-s>

A la consideració “ser gent de got i punyal”, tots els informants coincideixen en què la gent bebiia per ofegar les penes, però que en eixe tipus de “clichés” hi havia més de mite que de realitat. “El Raval sempre ha tingut molt mala fama perquè erem pobres, però ha sigut la millor gent que he conegut. Hui, en canvi, tot el món es mata pel Raval. Ravalencs, guapos i valents. Planeros, mengen merda en un caldero”, relatava l’informant 5.

Sobre la conservació de documents cadastrals, cartes amb l’ajuntament, registre de propietat, rebut de pagament o fotografies del barri, cap dels informants conserva res. A més, tots coincideixen en assenyalar que una càmera de fotos era un article privilegiat que cap habitat de la Teulera podia permetre's, de manera que no guarden fotografies ni de les dates assenyalades com les bodes.

Per últim, els malnoms que les persones informants recorden del barri són: La Tanganilla, La Racana, La Cucala, Pepe Tejera, els Jaques, la Pixona, el Maíco i el Parres.

3.1 Actualitat. Revalorització dels centres històrics: de la subsistència al luxe

3.1.2 Elx com a ciutat universitària en creixement

Segons el portal *fotocasa*, a juliol de 2022, el valor promig d’una vivenda nova de 80m² a la zona del Raval de Sant Joan és de 200.000€. Si es tracta d’una vivenda amb vistes al Riu, el valor pot arribar a duplicar-se.

A escassos metres d’on es trobava la Teulera, just a l’altre costat de la vessant del Riu Vinalopó, es troba la seu més actual de la Universitat Cardenal Herrera. El fet que una universitat privada haja ocupat este emplaçament ha contribuït, encara més, a la pujada de preus de tota la contornada. El Raval i el pla són, ara, zones potencialment alquilables i, per tant, propietats amb valors “a l’alça”. Just a la dreita de l’edifici principal de la universitat, cara al riu, s’imposen uns blocs de vivendes vells amb evident necessitat de reforma, record d’aquells anys de ràpida construcció temporal per donar sostre als treballadors del calçat.

A més, la universitat Cardenal Herrera (CEU) compta amb el grau en fisioteràpia, detall importantíssim a l’hora d’avaluar l’increment de preus en les vivendes de la zona. La

carrera de fisioteràpia és el grau que més estudiant estranger atrau, cada any, a les universitats espanyoles. Concretament, la nacionalitat francesa és la que més copa esta titulació. A França, la fisioteràpia està inclosa dins el quadre mèdic de salut pública i la nota de tall per a estudiar-la és molt alta, però, tindre esta graduació implica una bona feina assegurada. Traduït a xifres, este fenomen resulta en què un 40% dels fisioterapeutes francesos han cursat la carrera fora i en què molt fisioterapeutes espanyols acaben treballant a França. Allà és una carrera molt valorada.

La CEU, per la seua banda, ha desplegat tota una tria de facilitats perquè els francesos interessats en la fisioteràpia puguen cursar-la a Elx. Estes facilitats inclouen poder fer el primer any de carrera en francès o fer un curs d'immersió d'un mes en castellà, d'entre altres. Com a resultat d'esta polític d'atracció francesa, La CEU d'Elx va matricular, a 2020, 70 nous estudiants francesos només al primer curs (diari El Español). Indubtablement, este és un dels focus que repercutirà, als anys venidors, en una continua pujada de preus.

4. Metodologia

4.1 Qualitativa: Entrevista personal i publicacions. Entrevista semiestructurada què s'adjunta a l'Annexe 1.

5. Conclusions

La Teulera va ser, a cada moment històric, un barri que va respondre a les característics que li tocava viure. Les profundes desigualtats socials, la falta d'acceptació a la diversitat dins els nuclis urbans i la necessitat extrema per sobreviure se sumaven a una alta natalitat que, en conjunt, fixaven un estigma social, fet que es convertia en un bucle d'impossibilitat per a qualsevol tipus de mobilitat social. La deriva natural de "concepció marginal" del barri, creada des de temps en què vivien els moriscos expulsats per les tropes de Jaume I, invisibilitzava una categorització social extremament desplazada dins d'una zona ja aïllada al conjunt de la ciutat. Ara bé, a ulls de l'administració, esta zona i les necessitats de les seues gents no han tingut cap relevància al llarg de la història municipal fins que ha arribat un moment en què s'ha pogut treure un rèdit econòmic molt rentable a l'esmentat sòl.

Després d'haver analitzat i estudiat a fons el Pla Urbanístic d'Ordenació Urbana de 1962, d'haver contrastat l'escassa documentació pública existent amb els testimonis encara vius del barri i d'haver contextualitzat tota esta informació al moment històric de creixement poblacional que va tindre lloc a Elx entre els anys 60 i 90 del segle XX, és legítim afirmar que hi ha hagut una clara intencionalitat política municipal per "netejar" una zona històricament marginal cara al creixement massiu de la ciutat, l'entrada de turisme europeu i la promesa de construcció de centres comercials i univèrsitats. Pareix evident que la proposta de renovació de la vessant del Vinalopó va disparar el procés de demolició de les casetes de paper. Les últimes vivendes demolides a canvi de diners municipals estan documentades, per via dels testimonis vius del barri, a l'any 1996. En inici, el P.G.O.U de 1962 plantejava que esta zona fora verda, d'oxigenació i en concordança amb l'ecosistema del riu, però pot extraure's la conclusió de què el creixement massiu de la ciutat (que superava totes les previsions) va forçar este procés i que la decisió de deixar eixe terreny com espai per a cotxes va ser, en essència, provisional, però un "mal menor" al deixar lliure de vivendes la zona, independentment de què es complira o no la promesa de naturalització.

Després de l'estudi de les condicions socials i habitacionals de la zona a este treball, podríem afirmar que el bloc d'edificis "provisionals" que acompanya al paisatge de la CEU estan condemnats a la demolició, no tant per impossibilitat de reforma com pels propis interessos econòmics de les constructores. Els blocs de vivendes tenen poques altures, no compten amb ascensor i estan habitats, en gran majoria, per persones d'avançada edat o per famílies nombroses magrebíes que paguen rendes molt baixes degut a les condicions poc saludables de les estances. La història pot repetir-se: Habitants reubicats a zones perifèriques en VPO, vivendes demolides i construccions de luxe a preus astronòmics, tota una operació comercial de 1er grau.

A més a més, l'existència d'una altra universitat (pública) a la ciutat, la construcció de nova vivenda a la zona de Nou Altavix i l'existència d'un centre comercial (sumat a altre en construcció) han significat, en un còmput global, punts contributius a la configuració d'Elx com una ciutat atractiva, amb alternatives i en vies d'un creixement exponencial que esdevindran, de forma inequívoca, en què Elx no siga recordat per ningú com a poble en un parell de generacions. Més bé al contrari, desapareguts el record i el

sentiment de comunitat del “rovellet de l’ou d’Elx”, el Raval, no cabrà dubte de què ens trobem a una gran ciutat.

La memòria històrica i cultural d’Elx li deu a la ciutat un tractament profund i respectuós a l’episodi de “La Teulera”.

Les condicions desfavorables del barri feien que els seus habitants buscaren, continuamen, un lloc al qual reubicar-se, però hi ha dos factors clau en la segona meitat del S.XX il·licità que afavoreixen l’èxode de la població de la Teulera. Un n’és la construcció massiva de vivendes socials perifèriques des de l’arribada de mà d’obra forània a inicis dels anys 60, i l’altre és la riuada del 82. En alguns casos, a més, com han informat les persones entrevistades, el motiu de l’èxode va ser una barreja de les dos circumstàncies.

Amb tota esta anàlisi, podríem dir que les hipòtesi inicials eren encertades, ja que no existeixen, pràcticament, publicacions ni documents on s’expose què van ser les “casetes de paper”. Podem afirmar que la reubicació dels habitants del barri va estar motivada per interessos econòmics i va ser injusta per als habitants. A hores d’ara, no s’ha fet una anàlisi crítica sobre la gestió de reubicació del barri per part de l’Ajuntament, i el consistori d’Elx no disposa, en l’actualitat, de cap tipus d’informació al respecte del barri de la Teulera. L’arxiu Nacional de premsa històrica no compta amb cap notícia ni article que parli de les “Casetes de paper”.

Des de la part més personal de la investigació, a més, s’ha patit una continua omissió a les demandes d’informació estadística i històrica sobre el barri, arribant a desaparèixer les instàncies sol·licitades a l’ajuntament i rebent silenci administratiu inclús a demandes realitzades en persona.

Per tot açò, este treball ha complert el seu objectiu i ha aportat contribucions locals i originals a la memòria històrica de la ciutat d’Elx en relació a un tema inèdit en el seu estudi.

6. Bibliografia

- Ajuntament d'Elx. (19/10/1968). Acta del ple municipal. *Recull d'actes Ajuntament d'Elx*, 122. 01/02/2022, D'Arxiu Municipal d'Elx - Base de dades.
- Anònim. (1923). El Plano de Elche. La Defensa.
- Anònim, (abans de 1936) *Església barroca de Sant Joan* [Fotografia]. Càtedra Pedro Ibarra <http://www.elche.me/imagen/iglesia-de-san-juan-0>.
- Anònim. (2019). *El Palmeral de Elche: Patrimonio de la Humanidad de la UNESCO*. 01/07/2022, de Sonneil lloc web: <https://www.sonneil.com/blog/palmeral-elche/>
- Anònim, (2022) *Església barroca de Sant Joan en l'actualitat* [Fotografia]. <https://santamisa.es/iglesia/parroquia-de-san-juan-bautista-elx/>
- Aparicio, J; Martínez, Mª Asunción; Morales, J; Ortiz, L.(2017). *Informe ejecutivo: Percepción de la ciudadanía de Elche sobre la economía sumergida*. Instituto Universitario de Investigación CIO. 01/02/2022, de Universidad Miguel Hernández de Elche.
- Cadafal (1990). *Xè què agust*. [Cançó] Indugraf Madrid, S.A.
- Gozálviz, V. (1976). *La ciudad de Elche: estudio geográfico*. València: Universitat de València.
- Ibarra, Pedro. (1895). *Historia de Elche*. Valladolid: Ed. Maxtor.
- Ibarra, Pedro. (1926). *Elche, materiales para su historia. Ensayo demostrativo de su antigüedad e importancia histórica*. Cuenca: Talleres tipográficos Ruiz de Lara.
- Jaén, Gaspar. (1999). *La Vila i el Raval d'Elx: Arquitectura i urbanisme*. Alacant: Institut de Cultura "Juan Gil-Albert". Diputació Provincial d'Alacant.
- Jaén, Gaspar. (2015). *Formació d'una ciutat de grandària mitjana: Elx, 1940-1972*. Alacant: Universitat d'Alacant .
- Larrosa Rocamora, José Antonio. (2000). *Atlas demográfico y social de la ciudad de Elche*. Sant Vicent del Raspeig: Universitat d'Alacant.

- Llobet, Jaume. (1986) *Barcelona moderna, 1900-1936*. Sabadell: Storia Urbana.
- Madoz, Pascual. (1850). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid: Establecimiento tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti.
- Martí i Casanova, Joan Carles. (2011). *Des del rovellet de l'ou d'Elx*. Barcelona: Voliana edicions.
- Mora, Joaquina. (2004). *Elche y la industria del calzado* [arxiu PDF]. Recuperat de https://www.elche.es/wp-content/uploads/download-manager-files/Articulo_calzado_economiaelche1.pdf
- Moreno, Francisco. (1987). *El movimiento obrero en Elche*. Alacant: Diputación Provincial de Alicante.
- Montserrat Buendia, S.; Ibarra Martínez E. (2014). La llengua amagada, la immersió lingüística a Elx: Universitat d'Alacant.
- Pazón, Salvador (1989). *Cambios en la población de Elche entre 1970 y 1986. Un ejemplo de la crisis demográfica del País Valenciano* [arxiu PDF]. Recuperat de <https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/578/1/Palazon%20Ferrando-Cambios%20e n%20la%20poblacion%20de%20Elche.pdf>
- Piccinato, Giorgio (1977). *La costruzione dell'urbanistica*. Roma: Oficina edizioni.
- Ramos, Alejandro. (1970). *Historia de Elche*. Elx: Taller Lepanto.
- Real Academia Española: *Diccionario de la lengua española, 23.ª ed.*, [versión 23.5 en línea]. <<https://dle.rae.es>> [20/07/22].
- Rodríguez Samper, Eduardo (data desconeguda) *Convent de Sant Josep amb l'església de Sant Joan de fons* [Fotografia]. Càtedra Pedro Ibarra <http://www.elche.me/imagen/iglesia-de-san-juan-0>.
- Ruiz, Pedro (1978): *La crisis del régimen señorial en el País Valenciano: el Señorío de Elche*. València: Estudis d'història contemporània del País Valencià,
- Sanz, Cristóbal. (1954). *Excelencias de la Villa de Elche*. Elche: Librería Atenea.

- Sevilla, Martín. (1985). *Crecimiento y urbanización: Elche 1960 - 1980*. Sant Vicent del Raspeig: Universitat d'Alacant/ Ajuntament d'Elx.
- Silvestre, Javier. (2002). *Las emigraciones interiores en España durante los siglos XIX y XX: una revisión bibliográfica* [arxiu PDF]. Recuperat de http://ruralager.org/wp-content/uploads/Ager-02_8.pdf
- Silvestre, Javier. (2004). · Silvestre, Javier. (2002). *Las emigraciones interiores en España durante los siglos XIX y XX: una revisión bibliográfica* [arxiu PDF]. Recuperat de <file:///Users/xixona/Downloads/Dialnet-InmigracionesInterioresEIndustrializacion-857541.pdf>
- Ybarra, Josep A, comunicació personal, març de 2016.
- Ybarra, Josep A. (2004). *El calzado en el Vinalopó, entre la continuidad y la ruptura*. Elx-Petrer: I.D.E.L.S.A .

7. Annexos

Respostes del formulari:

<https://docs.google.com/document/d/1-R9SQ3tYpeK9Kas3AyOaRodmYgSdbplHI3eaabue6gM/edit?usp=sharing>

Àudios de les entrevistes:

<https://drive.google.com/drive/folders/1rSDvhS0cXX7euZW10e27vm5a7nrzEA-r?usp=sharing>

Vídeos d'entrevista a "El Parres":

https://drive.google.com/drive/folders/1Hvioo-iJL9mbckKe_dEeE5yBMmjQY1tq?usp=sharing